

HAMMARKULLEN 2020–2030

FRÅN FÖRORT TILL EUROPEISKT UTVECKLINGSOMRÅDE

Hyresgästföreningen

**Titel: Hammarkullen 2020–2030
Från förort till europeiskt utvecklingsområde**

Författare: Lasse Fryk, konsult för Hyresgästföreningen region Västra Sverige
 Projektledare: Alfredo Torrez, Hållbara Hammarkullen, Hyresgästföreningen Västra Sverige
 Foton är tagna av: Erik Yngvesson, Raúl Carrasco, Lina Renholm Nyby och Lasse Fryk

Rapporten skrevs klart under 2019 och publicerades under hösten 2020.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning.....	5
Sammanfattning.....	7
Lokalsamhällets särart och etablerade maktstrukturer i samverkan.....	14
Vilka erfarenheter av nyskapande samarbeten har prövats?.....	21
Samhällig organisering för att möta komplexa utmaningar.....	34
Hyresgästföreningens roll allt mer central	44
Hembygden och Hammarkullens olika kluster	50
Offentlig verksamhets nya roll i ett globaliserat Sverige	58
Sveriges andra globala ansikten	68
Akademien i city och Hammarkullen	71
Bostadsbolaget och bostadsutvecklingen i landet	74
Referenser.....	78

INLEDNING

Denna rapport skrivs inom ramen för projektet Hållbara Hammarkullen, finansierat genom boinflytandemedel. Arbetet tar sin utgångspunkt i Hyresgästföreningen Västra Sveriges intresse att till stadsdelen Angereds 50-årsfirande 2020 få Hammarkullemodellen för lokalt samhällsbyggande beskriven. Att uppgiften gick till undertecknad beror bland annat på att jag haft min arbetsplats vid institutionen för socialt arbete förlagd till Hammarkullen i över 20 år och till Angered i 34 år. Parallellt har jag under alla år medverkat i olika utvecklingsuppdrag inom stadsdelens kommunala verksamheter och de senaste 10 åren medverkat i lokala forskningsprojekt inom Chalmers och Göteborgs universitet. Samarbetet med aktörer inom civilsamhället har alltid varit ett centralt inslag.

Jag vill inledningsvis tydliggöra några saker. Den här texten har varit klar sedan slutet på december 2019. På grund av covid-19, sommarlov och värdefulla diskussioner om innehållet har den inte blivit tillgänglig förrän hösten 2020. Den är skriven på ett sätt som väckt en del funderingar. Det är inte fråga om ett vetenskapligt arbete. Texten är tänkt att vara ett diskussionsunderlag i en tid när samtal om lokal demokrati kommer att stå högt på dagordningen i Göteborg till följd av stadsdelsnämndernas avveckling och centraliseringen av offentlig förvaltning vid årsskiftet 2020/21. Beskrivningen av det hoppfulla samhällsbyggande som pågår i Hammarkullen öppnar också för ett alternativt sätt att tänka om miljonprogrammets avgörande betydelse för en stads hållbara och demokratiska utveckling.

Förhoppningen är att texten även skall stimulera till samtal om "Hammarkullenmodellen" i Hammarkullen. Samtidigt är jag medveten om att det kommer att provocera när en utomstående skall beskriva "vår modell för samhällsbyggande". Andra kommer att sakna beskrivningen av kamperna man genom åren tvingats till för att försvara de boendes intressen. Min förhoppning är att samtalet om olikheterna i synen på vad som är "Hammarkullemodellen" kan ges ytterligare stimulans av texten. Att fler blir delaktiga i dessa samtal tror jag kan gynna såväl den lokala demokratin, som utvecklingen av Angered och Göteborg. Hammarkullen står i höst inför ett möjligt nästa utvecklingssteg inom i första hand kultursektorn och det långt gångna miljöarbetet. För att ett sådant steg skall bli möjligt finns behov av fördjupade strategier för lokalt samhällsbyggande. Hur offentlig verksamhet, fastighetsägare och akademi kan bistå med resurser och engagemang för att stödja en sådan utveckling av demokratin i Hammarkullen återstår att se.

Parallellt med denna text har Dan Melander inom ramen för sitt tidigare engagemang inom det europeiska regionalfondsprojektet Stadslandet/Business Region Göteborg 2017–2019, skrivit en rapport i samarbete med Hyresgästföreningen region Västra Sverige. Den texten utgörs av en lokal ekonomisk analys för hållbar utveckling i Hammarkullen byggd på tre år av dialoger med aktörer i Hammarkullen, Göteborgs stad och Hela Sverige ska leva. Båda våra texter heter Hammarkullen 2020 – 2030. Min text har under rubriken: Från förort till europeiskt utvecklingsområde och beskriver nuläget, civilsamhällets organiserande mönster och samspelet

mellan civilsamhället och andra aktörer utifrån sociala, kulturella och ekologiska hållbarhetsaspekter. Dan Melanders text är mer framtidsinriktad, lyfter in ekonomiska utvecklingsmöjligheter och betonar de ekologiska hållbarhetsaspekterna och behovet av nya organiserande strukturer. Tillsammans utgör de båda texterna en helhet skriven i nära dialog med varandra.

Den här textens uppbyggnad

Den här texten har som syfte att ge en inblick i dagens Hammarkullen och visa hur civilsamhällets olika aktörer på ett inspirerande och nyskapande sätt format strukturer för lokalt dynamiskt samhällsliv. Det kommer att bli synligt hur delar av offentlig sektor, fastighetsägare och akademi valt att samverka med detta civilsamhälles olika aktörer för att lära och bistå i områdets fortsatta utvecklingsarbete. Detta samspel utgör ett centralt fokus.

Texten inleds med en presentation av egna erfarenheter av lokalt förändringsarbete i Angered och tidigare forskning och utvärderingar gjorda för att synliggöra effekter av tidigare förändringsförsök både i och utanför Angered. I tidigare forskning och utvärderingar blir också stadens övergripande maktstrukturer, nätverk och globala förankring mer framträdande. Mot den bakgrunden blir det också mer begripligt varför rådande lokala maktstrukturer hela tiden fortplantar sig och lärande utifrån gjorda erfarenheter uteblir, detta trots att måldokument och demokratiska visioner för staden blir alltmer ambitiösa. Representanter för stadens övergripande maktstrukturer har även de sin hemvist i ett lokalt bostadsområde med unik karaktär. För att få ännu ett nödvändigt perspektiv på relationen mellan ett lokalt bostadsområde och en stads övergripande maktstrukturer speglas Hammarkullen i forskning gjord i en förort med mycket goda ekonomiska förutsättningar.

Mina egna erfarenheter av lokalt förändringsarbete tar sin början i mitten på 80-talet och ger inblickar i olika delområden i Angered. Övergripande mönster blir tydliga i de många försök till lärande och systemförändringar som gjorts tidigare. Olika varianter på samspel mellan civilsamhällets aktörer, offentlig sektors aktörer, fastighetsägare och akademi presenteras. Den genomgången är tänkt att ge perspektiv på dagens mycket ambitiösa försök att återigen ta nya tag i förändringsarbetet i Angered. Om eget lärande och systemförändringar får högre prioritet denna gång återstår att se.

Som en direkt övergång till den mer utförliga beskrivningen av de hoppfulla rörelserna i Hammarkullen lyfter jag fram vad forskningen pekar ut som avgörande områden för systemlärande om vi skall lyckas med helandet av vår delade stad och arbetet för ett hållbart Göteborg. Mer detaljerat går sedan texten igenom lokalsamhällets olika aktörer och hur mångfalden i organiseringsformer skapar strukturer för hållbart lokalt samhällsbyggande. Hyresgästförenings avgörande roll för denna utveckling beskrivs. Det som är textens unika bidrag är hur styrkan i detta lokalsamhälles utveckling också öppnat för systemlärande inom delar av såväl offentlig förvaltning som akademi. Tyvärr har Hammarkullens unika modell för samhällsbyggande ännu, enligt min mening, inte nått fram till och fått genomslag hos centrala beslutsfattare.

Lasse Fryk, rapportförfattare

SAMMANFATTNING

Utvecklingen i Hammarkullen kan bara förstås som del av en större helhet

Texten handlar om Hammarkullebornas förmåga att genom kontinuerlig organisering bli en viktig aktör i det lokala samhällsbyggandet. Det som gör detta intressant för en bredare publik har att göra med områdets 50-åriga öppenhet mot världen, dess förmåga att ständigt möta och inkludera nya människor och i denna process lära sig leva med att mångfald och kontinuerlig förändring är en naturlig del av livet. Barn och unga som växer upp i Hammarkullen har fått med sig denna erfarenhet och kompetens som en självklar del av sin identitet. Detta är också en avgörande kvalitet för en stad med globala ambitioner. Detta faktum borde göra Hammarkullen och liknande områden högintressanta som lärmiljöer för ett hållbart stadsbyggande. I texten poängteras att förmågan till lärande om stadens föränderlighet är en avgörande utmaning för Göteborg.

- Det etablerade samhällets förmåga att i det pågående samhällsbyggandet möta varje delområdes unika karaktär kommer att få stor betydelse för demokratin. Aktörer inom offentlig sektor och akademi, fastighetsägare och företrädare för politiken kommer genom sina val av strategier för samspel med civilsamhällets aktörer, och med varandra, att spela en avgörande roll för samhällsutvecklingen. Genom en omfattande lärprocess och nytänkande i de offentliga systemen, bland fastighetsbolagen, inom akademien och inom politiken och ett brett stöd för bildningsprocesser lokalt, kan en stad med flera centra växa fram. Lokal ekonomi är en viktig förutsättning för en sådan utveckling.

I textens inledande kapitel problematiseras varför en sådan nödvändig utveckling av staden inte blivit fallet. Det är framför allt offentlig sektor, fastighetsägare och akademi som blir föremål för analys. Hur aktörer inom dessa sektorer agerat lokalt i olika delområden och centralt i ett övergripande ansvar för stadens utveckling från 80-talet fram till 2020, kastar ljus över viktiga hinder för denna typ av systemlärande.

Det är inte möjligt att förstå Hammarkullens inre utveckling om man inte samtidigt speglar området som en del av den större helheten Göteborg, dess olika bostadsområden och politiska och ekonomiska maktstrukturer. Från ett sådant perspektiv blir delningen av staden i fattiga och rika begriplig som en nödvändig och medveten kostnad i kampen att etablera staden som en maktfaktor på den globala scenen. Från ett Hammarkullen- och Angeredsperspektiv framstår emellertid delningen av staden från 80-talet och framåt som oerhört förvirrande och destruktiv. Konsekvenserna ser vi idag, men intresset för en bredare analys är ytterst begränsad. Boendes beroende av offentlig verksamhet och fastighetsägare har ökat och de senares försök att vända den negativa utvecklingen har varit många och strategierna har växlat. När intresse funnits från offentlig sektors och fastighetsägares sida att lära och samverka över verksamhetsgränserna, och en genuin vilja till systemförändringar burit utvecklingsarbetet, då har en intressant professions- och verksamhetsutveckling ägt rum i mötet med civilsamhällets aktörer. Ibland har även den politiska nivån varit stöttande och delaktig. Det blir tyvärr tydligt i den inledande genomgången hur en sådan utveckling systematiskt hindrats från att få ett bredare genomslag som kan inspirera staden.

Ledningen för de tre aktörerna har på delområdesnivå hela tiden varit beroende av centralt placerade ledningsnivåer inom staden, akademin och de kommunala fastighetsbolagen. Deras nära förbindelser med varandra och näringslivets aktörer i strävan att förankra staden på den globala marknaden, har enligt forskningen överskuggat behovet av samtidig lokal dialog och demokratisk delaktighet i stadsbyggnadsprojektet. Forskning om hur detta samspel sett ut i Göteborg gör denna utveckling begriplig, men katastrofal som strategi för hållbart stadsbyggande. Den närmare beskrivningen av utvecklingen i Hammarkullen visar på nya aktörer som måste in och få en tydlig roll i formandet av Göteborgs framtid. I Hammarkullen har civilsamhället varit den bärande axeln för en positiv utveckling lokalt. Denna lokala kraft har funnits parallellt med en kontinuerlig demonisering av området utifrån. En ensidig fokusering på de negativa sidorna av området, vilka är en effekt av den pågående delningen av staden i fattiga och rika, har lett till att allt tyngre polisiära insatser framstått som självklara insatser. Dessa insatser har parats med externa makthavares bedömningar av vad som är rimliga insatser för att åstadkomma mer övergripande och strategiska förändringar på lång sikt. Deras okunskap om varje delområdes inre dynamik och deras egen ovilja till lärande och systemförändringar har ibland lett till komplicerade motsättningar lokalt. Från ett centrumperspektiv kan det tyckas självklart och logiskt att den lokala kunskapen och mötet med civilsamhällets representanter blir intressant först när de övergripande ramarna för förändringsarbetet redan formats på olika ledningsnivåer.

När ramarna för dessa insatser formuleras görs det av tunga systemrepresentanter boende i helt andra bostadsområden. Dessa områden,

till skillnad från områden liknande Hammarkullen, förekommer mycket sällan i forskning som synliggör dessa lokalsamhällets inre liv och nätverk. Ett område som skiljer ut sig i det avseendet är förorten Djursholm i Stockholm. En omfattande forskning har genomförts som naket synliggjort hur boende där målmedvetet arbetar för att driva sina intressen, forma sitt närsamhälle, fostra sina barn och samspela med offentlig sektor, akademi och näringsliv för att ha inflytande över såväl sitt eget bostadsområdes, som stadens, utveckling. I den forskningen betonas också att de mönster och maktstrukturer som framträder är lika giltiga i Göteborg som i Stockholm. Av den anledningen jämförs Hammarkullen med förorten Djursholm. De senare visar nämligen hur avgörande samspelet med nätverk i övergripande maktstrukturer utanför lokalsamhället är för att utifrån egna intressen bli del av det egna lokalsamhällets och stadens utveckling.

Boendes behov av respekt och vilja till delaktighet skiljer sig inte åt i dessa två områden. Däremot har bristen på inflytande, delaktighet och egna aktörer med nätverk in i maktens korridorer fått omfattande negativa effekter för Hammarkullen. Forskningen visar hur de boendes systematiska arbete med att positivt ladda sitt varumärke på områdesnivå blivit en respektfull framgångsfaktor och viktig aspekt i det egna identitetsarbetet för barn, unga och vuxna i Djursholm. Omvärldens systematiska demonisering av Hammarkullen har skapat en bild av området som för många barn, unga och vuxna där kommit att handla om brist på respekt för deras röster, erfarenheter och bostadsområde. Samtidigt ökar deras beroende av omvärldens systemrepresentanter i offentlig verksamhet och fastighetsbolag. Omvärldens dominans över såväl tolkningar av vad som sker i deras eget bostadsområde, som inflytande över utvecklingen där och i övriga staden, väcker ilska och frustration.

Det hoppfulla lokala samhällsbyggande som pågått i många år i Hammarkullen har haft mycket svårt att nå igenom denna dominans. Djursholmsborna har däremot fått till ett dynamiskt samspel mellan egenkontroll över det egna bostadsområdet och ett tillitsfullt samspel med lokal offentlig sektor, stadens näringsliv och viktiga nätverk i stadens beslutande organ. Det ständiga arbetet med den egna självbildningen har på så sätt fått fler positiva näringskällor än det egna området. I Hammarkullen får de boende kämpa hårt för att skydda sig mot den massiva demonisering som dagligen pågår. Respekt väljer vissa grupper att skaffa på helt andra sätt, bland annat genom kriminalitet och våldsanvändning. Det är i omvärldens aktiva samspel med dessa grupper som demoniseringen får sin näring och legitimering av omfattande utifrånstyrda förändringar av området grundläggs.

Civilsamhällets egen organisering inspirerar till systemlärande

I denna texts skildring av Hammarkullen är det framför allt två mönster som blir tydliga i civilsamhällets egenorganisering. Det ena mönstret visar på den organisering som sker utifrån likhet i form av etnicitet, religiös eller politisk tillhörighet, specialintresse eller konstnärlig praxis. Denna tillhörighet stärker den enskilde, men kan bidra till ökad splittring på områdesnivå. Det andra mönstret för organisering handlar om de nät av relationer som skapats mellan dessa olika grupperingar och som öppnar upp för samarbeten där olikhet blir en viktig dimension och tillgång. Dessa båda

organiserande mönster utgör avgörande faktorer för den positiva utvecklingen i området. Ur dessa båda mönster har årliga kollektiva projekt och områdesbaserade sammankomster etablerats vilka gett Hammarkulleborna regelbundna anledningar till kollektiva sammankomster. Karnevalen är mest välkänd. Även forum för samtal kring områdesgemensamma intressen och möjliga strategival för lokalt arbete finns. Denna mångfaldiga organiserande samverkan utgör nycklar i försöken att förstå Hammarkullens positiva utveckling. Hyresgästföreningens roll i detta kollektiva organiseringsarbete har varit mycket viktig.

Det unika i Hammarkullen är den konsekventa och mångåriga dialogen mellan detta lokala samhällsbyggande i civilsamhället och aktörer inom offentlig verksamhet, det lokala Bostadsbolaget och delar av akademien. Dessa tre aktörer har valt att gå i en lärande dialog med det aktiva civilsamhället. Effekten har blivit en professions- och verksamhetsutveckling inom främst offentlig verksamhet och delar av akademien. Här synliggörs ännu en axel i det pågående och hoppfulla samhällsbyggandet. Parallellt med det egna kärnuppdraget har man sett behovet av ett utvecklat områdestänkande inom ett flertal av de offentliga systemen. Dessa verksamheters områdesarbetare lyfts fram som centrala aktörer för denna utveckling. Detta systemlärande har i sin tur inneburit ett viktigt resurstillskott till det lokala samhällsbyggandet och en möjlighet för barn, unga och vuxna att även via offentliga verksamheter bli del av denna positiva områdesutveckling. Akademiens lokala förankring har i sin tur lett till viktiga samarbeten mellan studenter, pedagoger, boende, offentliganställda och representanter för Bostadsbolaget. Redan från dag ett i utbildningen blir studenterna del av ett hoppfullt områdestänkande i en demoniserad del av staden, något som radikalt påverkar resten av den egna utbildningen. I dessa olika samspel formas en delaktighet i det lokala samhällsbyggande som också formar en gemensam positiv bild av det bostadsområde man bor och/eller verkar i. Den är fylld av solidaritet, respekt och stolthet. Samtidigt omsätts i detta arbete gällande visioner och styrdokument i handling.

Hammarkullens utveckling beskrivs i dessa avseenden som unikt, men alla delområden i staden har en unik profil. I textens olika nedslag i andra delområden i Angered visas just detta. Genom den mer detaljerade skildringen av de olika typer av samarbeten som vuxit fram i Hammarkullen, är förhoppningen att Göteborgs stad skall få upp ögonen för varje delområdes tillgångar. I Biskopsgården, Backa, Bergsjön, Angered och Tynnered finns en för stadens utveckling vilande potential. De utgör viktiga lärmiljöer för en stad som i sina måldokument återkommande använder ord som delaktighet, mångfald, medskapande dialog, tillit, tolerans, gemensamt ansvar, fossilfri samhällsutveckling, ekonomisk utveckling samt ekologisk, kulturell och social hållbarhet. Medborgarna i dessa områden måste aktivt in i de centrala rum där beslut om deras stads framtid fattas. Tillgången till dessa rum är i dagens rådande strukturer stängda. Det uppfattas av allt fler unga som oerhört provocerande. Dagens samhälle står inför komplexa utmaningar av en dignitet rådande samhällsstruktur omöjligt kan möta. Därav behovet av det omfattande lärandeprojekt denna text argumenterar för och Hammarkullemodellen utgör ett exempel på.

Hammarkullen kan bli ett europeiskt utvecklingsområde

Det går att se Hammarkullen genom två utvecklingskedan, på väg in i ett tredje. Det första skedet inleddes på 70-talet när området sågs som kronan på verket i Folkhemmets strävan att ge alla en hälsosam bostads- och livsmiljö. Området formades top-down som en liten svensk kommun där villor, radhus och hyreslägenheter knöts samman av ett aktivt centrum och en för alla gemensam skola. Skede två inleddes på 80- och 90-talet när Sverige gjorde en dramatisk orientering mot ett marknadstänkande inom områden som bostäder, vård, skola och omsorg. Det blev samtidigt början på den stora in- och utflyttningen i Hammarkullen och områdets andra utvecklingskede inleddes. Migrationen blev nu en mer utpräglad del av storstädernas miljonprogram och delningen av Göteborg blev allt tydligare. Här delades även området sakta in i en yttre ring av villor och radhus vända mot stadens centrum vad gäller ekonomi och skola och hyreslägenheterna i mitten med sina nya hyresgäster vände sig mot torget och de lokala skolorna. Det lokala näringslivet ändrade då också karaktär. Det typiskt svenska mindre samhället med en Konsumbutik, flera banker, ett postkontor och ett café försvann. De nya hyresgästernas med sin tydligare globala förankring fyllde tomrummen och etablerade en annan typ av service. Skolans förändring blev likartad.

”Det nya Sverige” tog sin boning i Hammarkullen i ett skede när Göteborg som stad på allvar trädde in på en global marknadsstyrd scen. Denna scen var helt annorlunda än den globala scen många i ”det nya Sverige” representerade och på olika sätt fortfarande är förankrade i. Det växande gapet mellan dessa båda globalt förankrade delar av staden, och den växande okunskapen om de nya Sverige, har lett oss fram till ett tredje skede som vi nu står inför och inte riktigt vet hur vi ska hantera. EU-kommissionen tvekar inte utan pekar med hela handen ut vad de ser som viktigt att medlemsländerna ger sig i kast med 2020 – 2030. Kommissionen föreslår i Working together to bring the EU closer to its citizens 2019–2024 en reformering av demokratin med mer medskapande lokalsamhällen och partnerskap mellan stad och landsbygd. Hammarkullen har, tack vare sitt långt gångna civilsamhälleliga engagemang och avancerade lokala samhällsbyggande, chansen att bli föregångare i denna nya typ av mångfunktionella stadsmiljöer EU pratar om. Om Göteborgs stad, akademien och fastighetsägarna ser denna möjlighet till mikro- och lokal ekonomiskt hållbar stadsutveckling kan bidraget från Hammarkullen och Göteborg till EU:s New Green Deal (2019) för ett fossilfritt Europa och en klimatneutral världsdal 2050 bli modellskapande.

Förutsättningarna att i Hammarkullen få till detta tredje skifte är i dagsläget mycket goda. I Bergum Gunnilse, ytterligare ett delområde i stadsdelen Angered, pågår en liknande organisering bland boende. Delområdet är till ytan det största och domineras av landsbygd och en stor del eget företagande. De representerar det traditionella, homogena Sverige och förutsättningar för egenorganisering ser helt annorlunda ut. Det dessa båda områden delar är beslutsamheten att utifrån egna intressen och behov få vara med i forrådet av staden. Även hållbarhetsambitionerna delar man och bildandet av det lokala navet Bergum Gunnilse Utveckling har stärkt deras förmåga att driva sina intressen gentemot stadens centrala makthavare. Försiktiga samarbeten har inletts mellan Hammarkullen och Bergum Gunnilse och en tredje aktör i sammanhanget, Angered Gård ett utvecklings- och kunskapandecentrum för stadsnära lantbruk.

Det senare utgör ett viktigt lärcentrum för båda dessa delområden. I Hammarkullen saknas den strategiska och handlingsinriktade utvecklingsgrupp som genom bildandet av Bergum Gunnilse Utveckling trätt fram som den drivande aktören där. Samtidigt är Hammarkullen långt framme när det handlar om ekologiskt tänkande och konkret arbete med dessa frågor inom förskolan och skolan. Nya samarbeten med stor utvecklingspotential har också vuxit fram mellan offentliga aktörer, Bostadsbolaget och den lokala Hyresgästföreningen.

Samarbetet mellan Hammarkullen och Bergum Gunnilse ligger inom det fält EU pekar ut som avgörande för städernas framtida utveckling. Då handlar det inte bara om demokrati utan också vår framtida livsmedelsförsörjning. Inom båda dessa områden har Göteborg chansen att här stödja ett för staden nytt Science Center för hållbar utveckling med lokal förankring och vilande på kraften i lokala livsformer. Likheterna mellan landsbygdens och miljöprogrammets kamp i förhållande till centralmakten är många. Och resurserna i de lokala livsformerna är inte synliga utifrån. Det som krävs är lokal närvaro över längre tid, tillit i relationsbyggandet och ett genuint intresse att gå i en lärande och nyfiken dialog.

Begreppet lokala livsformer är hämtat från landsbygd rörelsen där vanan sen länge varit stor att organisera sig kring den lokala kraften och i lokala nätverk. Arén och Herlitz visar i sin text ”Den första samhällsnivån” från 2017 på flera exempel där centralmaktens ambitioner vad gäller stadsplanering riskerat att helt missförstå mindre orters möjligheter till demokratisk och hållbar utveckling utifrån lokala villkor. I den beskrivna demoniseringen av miljöprogrammen, där bara valda och mer högljudda delar exponeras i ett områdes komplexa livsformer, framträder liknande mönster. De högljudda delarna lägger en tung ljudmatta över sprödare toner från andra sektorer i området. Centralmaktens tolkningsramar fångar den högljudda och skrämmande delen av området, men saknar redskap för ett mer nyfiken lyssnande och lärande. En fragmentarisk kunskapsbild blir sen underlag för långtgående investeringar.

Denna text vill bjuda in till en fördjupad kunskap om de lokala livsformerna i Hammarkullen. En fördjupad kunskap om dessa kan spela en viktig roll i en stadsutveckling som stödjer områdets inträde i det tredje utvecklingskedet. Skall det lyckas krävs fyra tankeskiften:

1. Politik och förvaltning måste lämna ett centrum/periferi-tänkande i sitt sätt att planera och bygga staden. Många centra med lokal förankring måste bli del av beslutsprocesserna.
2. Man måste också börja se Hammarkullen som ett peri-urbant område med förmåga att överbrygga klyftan mellan stad och landsbygd.
3. Stöd och aktiv resurssättning måste till för en demokratisk, delaktig och lokalekonomisk utveckling utifrån Hammarkullens styrkor och resurser.
4. Utvecklingen av Hammarkullens lokala ekonomi måste bygga på ett cirkulärt och klimatsmart tänkande.

LOKALSAMHÄLLET SÄRART OCH ETABLERADE MAKTSTRUKTURER I SAMVERKAN

Varje delområde i Angered har en unik karaktär

Forskaren Anders Törnquist skrev 2001 avhandlingen Till förortens försvar – utveckling och organisation i tre stadsdelar 1970 – 1995. Där beskrivs utvecklingen i tre av dåvarande stadsdelsnämnden Lärjedalens olika delområden, nämligen Hammarkullen, Hjällbo och Eriksbo. Han undrar hur tre nybyggda förorter med ganska likartade förutsättningar i början av 70-talet kunde utvecklas så olika fram till 1995. Genom hans närstudie framträder tre lokalsamhällen med mycket olika karaktär och utvecklingslinjer, områden som med den utvändiges blick vanligtvis paketeras under gemensamma rubriker som miljonprogram, förorter eller ”utanförskapsområden”. Avhandlingen visar varje områdes särart, en särart som accentuerats ytterligare mellan 1995–2020. Det dessa tre områden har gemensamt med liknande områden i Sverige är en öppenhet mot världen, stor mångfald och variation vad avser boendes bakgrunder, erfarenheter och kunskaper, ekonomisk fattigdom i ett land där de ekonomiska klyftorna fortsätter att bli allt större och ett mycket starkt beroende av offentlig sektor och fastighetsägare som är verksamma i området. I detta kapitel beskrivs hur omvärldens oförmåga att se kraften och dynamiken i områden som Hammarkullen bidragit till framväxten av två parallella samhällen. ”Utanförskapsområdet” är det etablerade samhällets sätt att samtala om ”det andra samhället”. Kriminalitet, drogmisbruk och framväxande maffialiknande strukturer som växt fram är ”en effekt” av hur vi i decennier medvetet tillåtit framväxten av dessa ökande klyftor och parallella samhällen. Om vi satsar allt större resurser på att bekämpa dessa negativa effekter i tron att vi då kommer till rätta med vårt parallella samhällsbyggande, begår vi ett stort misstag.

Delar av Angered har deltagit i två omfattande statliga stödpaket i form av Blommanpengar 1995–1999 och Storstadssatsningen 1999–2005. Det var oron för dessa områdens utveckling och den växande klyftan mellan våra parallella samhällsbyggen som föranledde dessa båda satsningar. De hade i sina syften ambitionen att åstadkomma strukturella förändringar i de offentliga systemen, öka den lokala förankringen, minska arbetslösheten och stärka dessa områdens lokala kraft att vara en integrerad del av Göteborg. Redan i utvärderingen av Blommanpengarna synliggjordes systemrepresentanternas oförmåga att nyfiket närma sig dessa områden utifrån ett eget lärandebehov och med fokus på områdets resurser.

Utpekandet av dessa bostadsområden som ”utsatta” uppmärksammades under samtliga intervjuer. Nedan följer en, i många avseenden, representativ kommentar ur intervjuerna:

” Jag vill hellre tala om en resursstark stadsdel. Jag ser massor av mänskliga resurser i stadsdelen men de måste på något sätt förlösas för att komma ut. (...) Man ser aldrig de här människornas kompetenser och det har stört mig oerhört mycket.

- Samordnare för Blommaninsatserna i Stockholm, hämtat från ”Vad händer med Blommanpengarna?”, Integrationsverkets rapportserie 2000:10

Relation mellan självbild och andras bilder av det egna bostadsområdet

Utvecklingen i våra ”utanförskapsområden” blir inte begripliga genom att studeras som separata enheter. Dessa områden ingår i ett samhällsbyggande där relationer mellan olika delar av denna samhälleliga helhet är det som gör de enskilda delarnas utveckling begriplig. Andras bilder av det egna bostadsområdet kan spela stor roll för både det personliga och det områdesbaserade identitetsarbetet. Hur detta samband ser ut kan bli tydligare om man jämför två olika förorter med mycket olika förutsättningar. Den som växer upp i Hammarkullen får lära sig samspela med en omvärld som kontinuerligt benämner den egna livsmiljön i termer av ”utanförskapsområde” eller ”särskilt utsatt område”. Många förorter befinner sig i liknande situationer, med ett omvärldsfokus som regelbundet riktas mot brister och händelser som bekräftar negativa föreställningar. Media spelar en avgörande roll när denna dramaturgi formas för att locka läsare.

I tider när varumärkes- och identitetsarbete framstår som allt viktigare på alla nivåer, från den individuella nivån till verksamheter och ett helt samhälles, blir det naturligt att hålla ett visst avstånd till denna typ av negativt beskrivna områden. En hållning som med kraft förstärker stadens delning. Skillnaderna i makt och inflytande över den egna boendemiljöns bildproduktion är dramatisk mellan medborgare i olika bostadsområden. En effekt av bristande inflytande hos boende i ”utsatta områden” blir att en fördjupad kunskap hos omvärlden om dessa områdens spännande inre dynamik och kunskapsutveckling uteblir. Deras näringskälla blir istället det dagliga medieflödet av negativa händelser. Inte minst droghanteringen och den dit hörande våldsanvändningen och framväxten av maffialiknande grupperingar levererar ständigt nytt mediematerial. Det utbredda drogmisbruket inom medel- och överklassen är med och skapar underlaget för den marknad vilket driver på en ökande våldsspiral, som i nästa led ger medierubriker. Detta samband ägnas ovanligt lite uppmärksamhet. Lösningen för politiker som vill visa handlingskraft blir istället allt kraftfullare polisiära insatser i ”särskilt utsatta stadsdelar”. Inom forskningen presenteras regelbundna jämförelser mellan olika områden rörande data om folkhälsa, inkomstnivåer, arbetslöshet, bidragsberoende och skolresultat, även detta av stort medialt intresse. Av naturliga skäl hamnar ”utsatta områden” återigen i medias

Den fråga som kräver ytterligare belysning är vilka andra kraftfält dessa tre aktörer verkar inom som gör det svårt att ta till sig och lära av gjorda erfarenheter, utvärderingar och gedigen forskning? Genom att formulera visions- och måldokument som gör intressemotståndningar svåra att avtäckas har priset för det gemensamma samhällsbyggandet blivit mycket högt. Delar av stadens positiva utveckling har osynliggjorts, delningen av staden har fortsatt öka vilket i sin tur skapat allt mer akuta motsättningar. Dessa blir tydliga i verksamhetens och institutioners vardagliga möten med medborgarna, något som gjort arbetet att skapa tillit svårt.

Isaksson pekar i sin text på maktbalansen mellan de tre aktörerna och ser en av dem som mer dominerande i visions- och måldokumentet, nämligen handelskammaren/näringslivet. En kunskapssyn som har mer elitistiska och ekonomiska ambitioner skall samsas med en kunskapssyn med mer jämlika ambitioner och ett "hela staden-intresse". I tidskriften Tiden nr 10, skriver Bo Rothstein redan 1984 om de olika principer som gäller för dessa olika sammanhang:

” ... ett värnande om välfärdsstatens grundläggande principer om att primära mänskliga behov kan lösas genom solidaritet, grundad på kollektiva demokratiska beslut. Detta till skillnad ifrån marknadens principer om enskilda (egoistiska, Rothsteins tillägg) lösningar genom individuella beslut.

Dessa intressemotståndningar mellan individ och kollektiv flyter i måldokumentet samman på ett sätt som döljer deras inneboende konflikter. Detta är enligt Isaksson inget specifikt för Göteborg utan återfinns i tidigare forskning om kunskapsstäder. Denna maktobalans, menar hon, går också att finna i fördelningen av forskningsmedel inom Göteborgs universitet. Forskargrupper som gynnas mer är de som bidrar till stadens konkurrenskraft på den globala marknad där alla städer nu konkurrerar om uppmärksamhet. De grupper som gynnas specifikt under 2000-talet har verkat inom IT-området och under 10-talet har hållbar utveckling fått en viktigare position, vilket även märkts i stadens budget. Alla tre parter har en samsyn kring värdet av tillväxt och samverkan för ökad konkurrenskraft.

Att "utsatta områden" inte direkt har något att tillföra i detta projekt är enligt min tolkning kanske inte så överraskande. Att näringslivet blivit den tyngre aktören blir med denna utgångspunkt mer begripligt. Isaksson skriver:

” Kunskapsstaden blir en möjlig väg framåt kring en enad politisk strävan, där Göteborgs stad försöker behålla en stark position genom sin mångsidiga inblandning.

Konkurrensen på den globala marknaden är stenhård och samverkan därför en nödvändighet. Samsyn blir en förutsättning och förklarar varför vagheter i mål- och visionsarbetet måste till om alla skall rymmas i dokumenten. Likt Djursholmsborna är de tre aktörerna på det klara med hur centralt varumärkesarbetet är och hur viktigt det

är att få till ett samspel mellan stadens positiva varumärke och det som arbetas med på respektive verksamhetsnivå. Isaksson synliggör hur universitet använt sig av den identitet staden har för att etablera Göteborg som en kunskapsstad och i sin tur presenterat sig som ett universitet präglad av stadslivet. I den delade staden Göteborg blir en naturlig fråga vilken del av staden som får glädje av att vara med i universitetets varumärkesbyggande samarbeten? Vilken del av stadens liv skall universitetet, dess personal och dess studenter samsas med, präglas av och universitet i sin tur investera i och stärka? I de nätverk där den här typen av beslut fattas ingår inte representanter från stadens "utanförskapsområden". Besluten som fattas bidrar i nästa steg till att stadens delning ytterligare förstärks.

Ännu en motsättning som lyfts fram i texten är den som handlar om externa intressenters inflytande över universitetet. Nyckelord som konkurrenskraft, innovation och entreprenörskap har enligt Isaksson trätt fram som allt viktigare riktningsskivare för samarbetet. Det har inneburit att dessa områden också blivit viktiga även för universitetet att arbeta med. Detta inflytande från externa aktörer förstärks ytterligare av den växande externa finansieringen av forskning. Balansen mellan universitetets beroende och oberoende av externa aktörer förändras sakta när ekonomiska intressen och marknaden ökar sitt inflytande på det sätt som sker. En fråga Isaksson ställer är hur denna förändring påverkar universitetets uppgift kopplad till hela staden och till frågor som rör jämlikhet, hållbarhet, normkritik, hbtq-frågor, flyktingfrågor och liknande. Beroende på i hur hög grad man prioriterar och arbetar aktivt med konfliktperspektivet kring denna balanspunkt får man mer eller mindre möjlighet att bli ett kunskapsproducerande universitet för alla. Isaksson pekar själv ut frånvaron av konfliktperspektivet som det viktigaste resultatet av sin forskning. Handelskammaren vill nyansera bilden och peka på att även de arbetar utifrån en bredare kunskapssyn som omfattar hela staden, för skapande av välfärd, förbättrade skolsystem, minskat utanförskap och för minskad arbetslöshet. Det Isaksson pekar på är effekter hon ser när det elitistiska och ekonomiska tillväxtperspektivet fått ett allt större utrymme i samarbetet:

” ... ett ökat fokus på mätningstekniker och administration i skolan, en ojämlig finansiering av universitetets verksamhet som gynnar ekonomiskt gångbara forskningsområden, det stora inflytande näringslivet har i definitionen av värdefull kunskap, den växande betydelsen av stadens attraktivitet och konkurrenskraft etc.

Isaksson antyder en hoppfull förändring vid läsningen av stadens kommande budgetar. Där ser hon en öppning i synen på att problematisera inneboende intressekonflikter. Hållbarhetsfrågorna får också en tydligare plats och då inte minst den sociala hållbarheten. Det som lyfts fram som ett centralt tema i min text är vissa gruppers brist på ekonomiska resurser och delaktighet i nätverk där beslut om resursfördelning och om stadsmiljöns utformning tas. De frågorna måste upp på dagordningen om en förändring skall ske.

Ett av stadens mer omfattande forskningsprojekt kring stadsutveckling under 2010-talet har varit KAIROS, genomfört inom ramen för Mistra Urban Future. De kom med sin slutrapport Kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer 2016. Redaktörer var Hans Abrahamsson, Birgitta Guevara och Åsa Lorentzi. En fråga de ställde sig var varför det blir så fel när alla vill så väl? Svaret de gav ligger mycket nära Isakssons slutsatser. Stadens rådande maktstrukturer och den tillhörande bristen och viljan att identifiera och hantera målkonflikter pekades ut som allvarliga hinder. De ser stadens fortsatt ökande inkomst- och hälsoklyftor som något som hotar den sociala sammanhållningen. De menar att processer som den pågående globaliseringen, migrationen och urbaniseringen i samverkan får dramatiska effekter på våra samhällen och bidrar till en av de största samhällsomdaningarna i vår moderna historia. Det är effekterna av denna omfattande samhällsförändring som visar sig i de växande klyftorna i Göteborg. De betonar därför i sin slutrapport vikten av att synliggöra de målkonflikter som uppstår i spänningen mellan stadernas strävan att i konkurrens med varandra bli en viktig nod i de globala produktionsnätverken och samtidigt arbeta för att stärka den sociala hållbarhetens krav. Så här långt har ständig tillväxt och snabba förändringar för att klara konkurrensen och behålla sin position i de globala produktionsnätverken fått dominera beslutsfattande och visionsarbete om stadens framtid. Detta har lett till en allt kraftigare kollision med demokratins tröghet och medborgarnas krav på insyn och delaktighet i det pågående samhällsbyggandet.

I nästa kapitel kommer jag att ha fokus på Angereds olika delområden från 80-talet och fram tills idag. Då kommer lokala maktstrukturer inom kommunen, akademien och fastighetsägarna att bli mer framträdande i sina mer direkta möten med medborgarna i respektive delområde. Mål- och visionsdokumenten och de höga ambitionerna vad gäller demokrati och delaktighet gäller även här. Effekterna av att som lokal ledningsnivå även vara en del av stadens övergripande maktstrukturer kommer att bli uppenbar. Alla projekt som lokalt försökt öka den sociala sammanhållningen i staden och föra samman våra parallella samhällen har kört fast i ovan beskrivna målkonflikt. Makten att förändra den typen av samhällsliga strukturer ligger inte inom den lokala ledningens ansvarsområde.

VILKA ERFARENHETER AV NYSKAPANDE SAMARBETE HAR PRÖVATS?

Socialtjänsten i Angered inledde 1986 ett samarbete med universitetet

1984 kontaktades Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet av ledningen för socialtjänsten i Angered. Frustrationen var tydlig och budskapet klart:

De socionomer som utbildas i city saknar avgörande kunskaper om det föränderliga samhälle Angered utgör. Inled ett närmare samarbete med oss eller vi startar en egen socionomutbildning i Angered.

Efter långvariga diskussioner där ledningen för socialtjänsten, socialarbetare, studenter, lärare och institutionens ledning deltog, inleddes 1986 ett nära samarbete. Idag, 34 år senare och placerat i Angered Centrum, utgör campus Angered en mycket liten men självklar del av institutionens verksamhet. Samarbetet med socialtjänsten i området är nära och tillitsfullt. 1986 inleddes projektet i tre tomma lägenheter på våning 5, Vaniljgatan 19 i Lövgärdet. Forskaren och sociologen Bosse Forsén och jag själv blev ansvariga för en klass på 28 studenter. Det skulle visa sig att de samhällsförändringar socialchefen artikulera 1984 var en barnlek mot de som skulle komma under de följande 36 åren. Det studenterna och vi ansvariga för campus Angered fick erfa i vårt inledande och nära samarbete med socialarbetarna i Lövgärdet var de krav på kontinuerlig förändring som hela tiden ställdes på deras yrkeskompetens, verksamhetens organisering och dess ledarskap. Det var lätt att förstå önskemålet om stöd från den distanserade akademien. Det var också lätt att förstå deras frustration över en undervisning som i sin egen verksamhetsorganisering och sin placering i city aktivt fjärrmat sig från att direkt beröras av de samhällsliga förändringskrav socialtjänsten tvingades genomgå och den lokala kunskapsutveckling man var inbegripen i. Socionomutbildningens distansering gäller i lika hög grad utbildningarna för planerare, arkitekter, ingenjörer, forskollärare och lärare. Vreden från lokala ledningsnivåer i staden borde alltså vara extremt stor idag då akademins centrumfixeringen ökat. Så är inte fallet.

Samarbetet har under dessa 34 år synliggjort två grova utvecklingsstrategier inom socialtjänsten i Angered. Det ena vägvalet har stora likheter med universitetets, nämligen en distansering av det sociala arbetet från de lokala sammanhangen. Mer fokus har då lagts på en organisering av det inre arbetet utifrån krav och behov som tar sin utgångspunkt i verksamhetsinterna villkor och koncentration på kärnuppdraget. Inte sällan har man fått hjälp av det rika antal privata konsulter som här sett en möjlighet att leverera snabba svar på mycket komplexa frågor. Erfarenheter från näringslivet har på så sätt fått en allt starkare ställning som vägval för offentlig verksamhetsorganisering (red: Johansson, Dellgran och Höjer, 2015).

Det andra vägvalet har berett vägen för en mer öppen verksamhetsorganisering, friare rammar och mer ansvar till socialarbetarna att själva utforma mötet tillsammans med individer, familjer, grupper och det vidare samspelet med aktörer i lokalsamhället. Ett signum för campus Angered har hela tiden varit att samarbeta med båda dessa vägval, men i sin egen verksamhetsorganisering också inleda ett nära, nyfiket och lärande samarbete med andra lokala aktörer. Detta vägval har lett till ett unikt pedagogiskt arbetssätt inom campus Angered, starkt beroende av den lokala förankringen. Intresset har varit stort hos studenter och pedagoger att lära av det lokala samhällsbyggande som pågått och pågår i Angered och av den kreativa verksamhetsorganisering inom offentlig verksamhet som kontinuerligt gått i dialog med det framväxande lokalsamhället. Det ömsesidiga lärande som här blivit möjligt för medborgare, offentligt anställda, studenter och pedagoger har blivit ingången till det strukturförändrande arbete som efterfrågats på många håll. Det lokala utvecklingsarbete vi i alla år samverkat med har framstått som mönsterbildande för ett grundläggande demokratiskt och hållbart samhällsbyggande. Samtidigt har det visat sig omöjligt att långsiktigt och på bred front få stöd för en utveckling som visar större lyhördhet för, och intresse att lära av, dessa lokala krafter.

1990 delades Göteborg upp i 21 stadsdelsnämnder – Angered får två profiler

Bland annat med syftet att stärka den lokala demokratin och medborgarnas engagemang fattades 1989 beslut om att dela Göteborg i 21 olika områden med egna stadsdelsnämnder och egen lokal förvaltning. Norra Angered blev 1990 stadsdelsnämnd Gunnared och Södra Angered blev stadsdelsnämnd Lärjedalen. Intresset att ha kvar samarbetet med Campus Angered och fortsätta utvecklingen av en mer öppen socialtjänst var svagt från stadsdelsnämnd Gunnared, dit Lövgärdet hörde. Här ville man forma en mer enhetlig förvaltningsstruktur inom offentlig sektor för stadsdelens olika delområden. Istället fick Bosse och jag som ansvariga för Campus Angered 1989 en förfrågan om samarbete med socialtjänsten i Hjällbo, ett delområde inom blivande stadsdelsnämnd Lärjedalen. Där ville man ta sin utgångspunkt i varje delområdes olikheter och stadsdelsdirektören tillsatte följaktligen fyra delområdeschefer med ansvar för en sådan utveckling. Här skulle det nära samspelet med medborgarna och varje delområdes särart vara utgångspunkten för verksamhetsorganiseringen inom de olika sektorerna. Det man då fick var verksamheter som på ett helt annat sätt än tidigare kunde svara på medborgarnas behov. Utmaningen blev då istället att hålla samman en stadsdelsförvaltning som i sin organisering så tydligt lät sig påverkas av delområdenas snabba och varierande förändring och den ökade

variationen i bakgrunder och erfarenheter bland de boende. Ett av Hjällbos nyskapande exempel på verksamhetsöverskridande samverkan, framvuxet i nära samspel med ungdomar och deras familjer, var Ungdomskontoret. Här hade skola, fritid och socialtjänst utvecklat en ny form av samarbeten i en av lägenheterna vid torget.

Spännande utveckling i Eriksbo

Eriksbo var det delområde i stadsdelsnämnden Lärjedalen som under 90-talet kommit längst vad gäller integrerad samverkan för lokalt samhällsbyggande. Man såg positivt på samverkan med akademien och erbjöd campus Angered 1994 egna lokaler vid torget. 90-talets Eriksbo är det område som mest liknar dagens Hammarkullen, med den skillnaden att uppslutningen på alla nivåer i såväl förvaltningen som i den politiska nämnden samverkade för att stärka den lokala demokratiprocessen. Andra skillnader spelade också stor roll för utvecklingen. Området hade färre boende än Hammarkullen och Hjällbo och de hus som byggdes under 70-talet var som högst tre våningar. Det alla tre områden däremot delade i början på 80-talet var omfattande problem med tomma lägenheter, en social oro och Sveriges öppenhet mot världen såg i dessa områden en lösning på behovet av bostäder till de nya svenskarna. 1986 köpte det kommunala bostadsbolaget Familjebostäder hela beståndet i Eriksbo. Man bestämde sig tidigt för en tuff linje mot de boende som skapade störningar i området och ställde som bolag krav på arbete för den som ville flytta in i de tomma lägenheterna. Det innebar samtidigt att dörren stängdes för de nya svenskar som kom till Angered.

När campus Angered en bit in på 90-talet flyttade in i lokalerna i Eriksbo var det därför ett område som radikalt skiljde sig från Hjällbo och Hammarkullen. Gammel-Sverige dominerade tydligt bland de boende och den utomeuropeiska migrationen såg man mycket lite av. Kooperationen var starkt utvecklad och omfattade butiken, förskolan, parkleken och delar av skolan. De boende var organiserade i Eriksbo kooperativa förening, EKF, som bland annat var aktiva som trapphusombud och välkomnade varje nyinflyttad hyresgäst. Man hade också en heltidsanställd ordförande. Campus Angered blev alltså del av en process som var långt gången vad gäller lokalt samhällsbyggande. Områdeschefen inom den kommunala förvaltningen hade i samverkan med Familjebostäders lokala chef frigjort lokaler vid torget där båda hade sitt kontor. Medborgarkontoret hade sin placering i samma lokal, ett café administrerades därifrån och ordföranden i Eriksbo Kooperativa förening hade sitt kontor där. Tätt tillsammans vid torget fanns alltså de boendes representant, fastighetsägaren, offentlig sektor och akademien. Det viktiga var att vi också samlades kring en gemensam verksamhetsidé och tankar om ett demokratiskt och lokalt förankrat samhällsbyggande.

Stadsdelsarbetare – den nya yrkesrollen

Stadsdelsnämnden i Lärjedalen, tillsammans med stadsdelsdirektören, såg värdet av de lokala lärprocesser som nu var igång och ville stödja den utvecklingen. Det som förenade dessa rörelser var samarbetet mellan olika verksamheter och det nära samarbetet med medborgarna i deras olika lokala organiseringsformer. En ny yrkesroll skapades inom förvaltningen, stadsdelsarbetare, för att synliggöra detta mellanrumsliga arbete. Bosse och jag fick medel för att starta

ett mellannrumsligt lärandeforum. Det blev en mötesplats för alla bildningsintresserade aktörer i Lärjedalen att en heldag varannan fredag under ett års tid mötas i gemensamt lärande. Tre omgångar genomfördes med runt 20 deltagare i varje grupp. Representanter från alla verksamheter i stadsdelsnämnden Lärjedalen var välkomna, ledningspersonal såväl som anställda, boende, liksom andra intresserade. Konsumföreståndaren i Hammarkullen var till exempel en av deltagarna. Syftet var att gemensamt lära av de erfarenheter var och en gjorde i mötet med det nya Sverige, med ambitionen att vara medskapare i ett demokratiskt samhällsbyggande. Här öppnades samtidigt möjligheter att lära av de olikheter som växte fram i den pågående strukturförändringen i Lärjedalens olika delområden.

Hjällbos Ungdomskontor, Eriksbos samverkan mellan förskola, Öppen förskola, socialtjänst och barnavårdscentralen i verksamheten Familia och Hammarkullens utveckling av Ungdomskontoret (presenteras senare) var de mest radikala verksamhetsförändringarna.

Av olika skäl fattade Familjebostäder runt millennieskiftet beslutet att dra ned på sina satsningar i Eriksbo, EKF fick mindre stöd och Campus Angered förlorade samtidigt sin lokal vid torget. Hammarkullens Folkets Hus erbjuder Campus Angered under en övergångsperiod i slutet på 90-talet lokal i deras verksamhet. Inledningen på 2000-talet erbjuds campus Angered tre tomma klassrum på Hammarkullsskolans högstadium och flyttar dit. Vårt samarbete fortsätter med den ledning och de deltagare från Hammarkullen som deltagit i det tidigare Lärjedalsprojektet och nu koncentreras vårt fokus på samhällsbyggande helt till Hammarkullen. Det campus Angered nu kom att bli del av fram till december 2018 (flyttar då till Angered Centrum) är det samhällsbyggande som har stora likheter med det som under 90-talet pågick i Eriksbo. Skillnaden var att man i Hammarkullen hela tiden visat stor öppenhet mot världen, utvecklat vana vid stora förändringar och en förmåga att leva med stor variation i bakgrunder och erfarenheter bland de boende.

Gårdstensmodellen och Hjällbomodellen

De kommunala bostadsbolagen är centrala aktörer när omfattande förändringsinsatser skall göras i olika delområden i Angered. Två genomgripande insatser med utgångspunkt i bostadsbolagen ägde under 90-talet rum i Gårdsten, dåvarande stadsdelsnämnd Gunnared och Hjällbo, dåvarande stadsdelsnämnd Lärjedalen. Dessa insatser pågick samtidigt som båda dessa områden också fick del av såväl Blommanpengarna 1995–1999 som Storstadssatsningen 2000–2005.

En viktig tanke med de båda senare projekten var att genom de medel som tillfördes stärka pågående utvecklingsarbeten. Man ville också bidra till strukturförändrande insatser som skulle få bestående effekter efter det att de ekonomiska satsningarna avslutats. Det finns gedigna utvärderingar av båda dessa insatser och en av slutsatserna var att de strukturförändrande effekterna sett väldigt olika ut och inte blivit så omfattande som man hoppats (Vad hände med "Blommanpengarna - Slutrapport" 2000, Storstad – om Storstadssatsningen i Göteborg 2005).

Gårdstensmodellen är den modell som fått störst genomslag både vad gäller radikala förändringar i lokalsamhället och gehör hos en mycket intresserad omvärld. 1997 samlades det kommunala bostadsbeståndet i området under ett enda bolag, Gårdstensbostäder. Med

extremt goda ekonomiska resurser fick man stor frihet att inleda ett omfattande förändringsarbete och 2019 presenterades det som den mest lyckade lokala samhällsomvandlingen i Sverige. Området ströks 1 mars 2019 från polisens lista över särskilt utsatta områden och fungerar idag som inspiration för liknande insatser i andra delar av Göteborg. Gårdstensbostäder framhålls som den centrala aktören för denna strukturförändring.

En viktig del i strategin har varit att satsa på lokal förankring, ett nära samarbete med de boende, decentraliserad styrning av fastighetsbeståndet för att öka den lokala närvaron och ge personkännedom, införa boendemajoritet i styrelsen, utveckla en tydlig ekologisk profil, ha en mycket tuff hållning gentemot hyresgäster som missköter sig, anställa trygghetsvårdare som arbetar synligt i området även sena kvällar, ha egen personal som bor i området, ge stöd till boende att starta egna företag, stödja lokalt föreningsliv, ge goda villkor för att få en stor matbutik till området, agera för att få en snabbuss från Gårdsten till city med mera (red. Olsson, Karlsson, Björck, 2005, Borelius, Wennerström, 2009, Wingqvist 2018).

Det som kan verka förbryllande för utomstående är det begränsade samarbetet med stadsdelsförvaltningen. Utifrån den bärande tanken i denna text är det däremot inte så förvånande. Gårdstensmodellen har en tydlig entreprenöriell prägel där lokalsamhällets utveckling och samarbetet med de boende utgör en nyckel. Strategin för hela arbetet har däremot en tydlig fastighetsägarprofil och det är också Gårdstensbostäder som lyfts fram som ansvariga av polisen när de skall förklara den positiva utvecklingen. Den offentliga förvaltningen i stadsdelsnämnden Gunnared valde en förvaltningskultur där det unika i varje lokalsamhälle och samarbetet med de boende inte skulle vara det centrala. Denna brist på samsyn i ledningsfilosofi och verksamhetsidé bjöd inte direkt in till ett nära tillitsfullt samarbete.

När denna strategi för lokalt samhällsbyggande skulle föras vidare till Hjällbo två år senare bildades HjällboBostaden 1999. Det nya bolaget fick inte de goda ekonomiska förutsättningar Gårdstensbostäder hade, även om mycket av satsningen i Hjällbo bar stora likheter med den i Gårdsten. En stor skillnad var att man nu befann sig i stadsdelsnämnden Lärjedalen. Strategin om satsning på varje delområdes särart från stadsdelsförvaltningens sida låg helt i linje med den man siktade på från HjällboBostaden. Att dela denna övergripande filosofi underlättade det nära samarbete som utvecklades mellan dessa båda aktörer. HjällboBostaden valde också en mjukare linje i mötet med de medborgare som på olika sätt kom i konflikt med bolaget eller kom efter med hyran. Vi från Campus Angered följde utvecklingen och lät även studenterna lära av detta samarbete. Boende som på olika sätt hamnade i svårigheter i förhållande till bostadsbolaget fick ett gemensamt besök av en anställd från HjällboBostaden och en från socialtjänsten. I det tillitsfulla samarbete som formades lyckades man i en stor del av fallen lösa de konflikter eller ekonomiska bekymmer som uppstått och på så sätt också förhindra många vräkningar. (Wingqvist 2018).

Större satsningar på samarbete med de boende, likt det som skedde i Gårdsten, fanns inte i Hjällbo. Istället prövade man här andra vägar för samarbete. Intrycket var att HjällboBostaden fick luta sig mer mot det stöd Storstadssatsningen innebar. När den avslutades 2005 försvann också en del av deras lokala samhällsbyggarambitioner.

2011 övergick sen HjällboBostaden i det större bolaget Poseidon inom den kommunala Framtidenkoncernen där alla kommunala bolag ingår. Gårdstensbostäder fortsatte däremot sitt långsiktiga, lokalt förankrade utvecklingsarbete. Även om de demokratiska inslagen har ökat i Gårdsten är det fortfarande bostadsbolaget som utgör den styrande axeln vad gäller områdets utveckling. Det är här en av de stora skillnaderna för samhällsbyggande finns i förhållande till Hammarkullemodellen. I Hammarkullen utgör de boende en självständig och välorganiserad aktör och samtalspart i förhållande till Bostadsbolaget och i förhållande till stadsdelsförvaltningen och representanter för akademien. Att möta de boende utifrån den typen av organisering kräver strukturella förändringar och ett avancerat systemlärande. I stadsdelsnämnden Lärjedalen var det den typen av lärprocesser man inledde under 90-talet. 2011 sker emellertid nya förändringar vad gäller den typen av verksamhetsledning i stadsdelen.

21 stadsdelsnämnder blir 10 och avståndet till de boende ökar igen

Fram till 2011 kom olikheten i betoning av verksamhetsfilosofier mellan de två förvaltningskulturerna i stadsdelsnämnden Gunnared och stadsdelsnämnden Lärjedalen att accentueras. När Göteborgs nästa steg i förändringen av stadsdelsnämndsreformen lanserades och 21 stadsdelsnämnder skulle bli 10 slogs de båda stadsdelarna samman till stadsdelsnämnd Angered. Det blev Gunnareds stadsdelsdirektör som blev ansvarig för den nya stadsdelsnämnden Angered. Två förvaltningskulturer skulle helt plötsligt bli en, något som fick dramatiska konsekvenser för delområdena i tidigare stadsdelsnämnd Lärjedalen. Nu skulle inte fokus ligga på delområdesnivå utan på Angeredsnivå. De principer för verksamhetsledning som då introducerades ställde större krav på boende att anpassa sig till verksamheternas mål och organisering. Det ställdes samtidigt krav på ledningarna för respektive sektorer inom den offentliga förvaltningen att anpassa sig till mer förvaltningsgemensamma utvecklingslinjer. För Gårdstensbostäder innebar denna förändring ingen större dramatik då detta förhållande rått inom stadsdelsförvaltningen redan tidigare och bostadsbolagets fokus på samhällsbyggande med fokus på delområdesnivå och samarbete med de boende fortsatte som tidigare. För boende i Hjällbo innebar emellertid 2011 ganska stora förändringar då HjällboBostaden upplöstes samma år och övergick i det större kommunala bolaget Poseidon.

Om vi går tillbaka till 1984 och socialchefens önskemål om samarbete med akademien för att få hjälp i förvaltningens lärprocess i det nära mötet med medborgarna, då hade stadsdelsnämnden i Lärjedalen tagit många nyskapande steg i den riktningen fram till 2011. Socialarbetare hade till exempel frikopplats från socialtjänsten och istället placerats under varje delområdeschef. Syftet var att såväl boende som förskola, Öppenförskola, fritidsverksamhet, fritidshem och skola skulle ha socialarbetare nära sig som lärde känna lokalsamhället och de lokala verksamheternas villkor. Den bakomliggande tanken var att i vardagsarbetet underlätta verksamhetsöverskridande kunskapsutbyte och kunskapsutveckling i det nära mötet med medborgarna och i mötet mellan olika personalgrupper. Den typen av insatser försvann sakteliga från varje delområde och socialtjänsten centraliserade mycket av sina resurser i Hjällbo. Många som tidigare arbetat med fokus på delområden, fick nu hela Angered som sitt upptagningsområde.

2016 publicerade FoU i Väst forskningsrapporten *Konsten att hänga i luften så länge som möjligt – Om social oro och mobiliserande trygghetsarbete i Angered* (Torbjörn Forkby och Anja Johansson, 1:2016). Syftet med utvärderingen var bland annat att få mer systematiserad kunskap om vad det nära samarbetet med medborgarna innebar och vilka kompetenser som utvecklades hos de socialarbetare som fick fortsätta arbeta områdesinriktat och mer fritt. Man pekar i texten på den tillit som växt fram och som bär på stor potential att bistå människor i utsatta situationer. I texten blir också svårigheterna tydliga när det gäller att göra gjorda erfarenheter bland områdesarbetarna tillgängliga för personal i verksamheter som arbetar mer distanserat. En huvudpoäng med utbildningen till stadsdelsarbetare i Lärjedalen var att alla anställda skulle få mer kunskap om det lokalsamhälle man var del av och genom delaktighet i olika nätverk öka allas tillit. I Hammarkullen har sen 2011 flera försök trots allt gjorts att ytterligare stärka tilliten och samarbetet mellan boende, offentlig verksamhet, fastighetsägare och akademi.

Verksamhetsövergripande samarbete med fokus på tillit i Hammarkullen

2015–2017 genomfördes ESF-projektet *Lärandets Torg* med Business Region Göteborg som projektägare. Här låg fokus på att förbättra möjligheterna för boende i nordost som stod långt från arbetsmarknaden att närma sig denna. För att nå det målet försökte man skapa en ökad och långsiktig samverkan mellan olika utbildningsanordnare, arbetsförmedlingen, andra myndigheter och olika arbetsgivare. I projektet ingick Folkets Hus och Folkhögskolan i Hammarkullen, Arbetsförmedlingen i Angered, Institutionen för socialt arbete, Chalmers Institutionen för arkitektur och samhällsbyggnadsteknik, Angeredsgymnasiet, Individ- och familjeomsorgen, biblioteket i Hammarkullen och GöteborgsLokaler. Viktiga effekter av det projektet var de regelbundna träffarna en gång per månad, tilliten som växte fram mellan deltagande aktörer, kunskapen om Hammarkullen och värdet av kontinuerlig dialog med lokalsamhället och med varandra. Medborgarkontoret i Hammarkullen tog efter avslutat projekt över ansvaret för inbjudan till fortsatta områdesmöten och gruppen vidgades till att även omfatta boende.

Parallellt med *Lärandets Torg* inledde de fyra kommunala direktörerna för Bostadsbolaget, GöteborgsLokaler, Stadsdelsförvaltningen och Park & Naturförvaltningen ett närmare samarbete inom ramen för Hammarkullesatsningen. Den har blivit en del av Göteborgs stads pågående satsning på Program för en jämlik stad, Fokusområde 4 – att skapa hållbara och jämlika livsmiljöer. Forskaren Stina Hansson från Globala Studier vid Göteborgs universitet fick uppdraget att följa såväl samarbetet mellan de fyra, som samarbetet med invånarna. I studien *Tillitens roll i områdesutveckling – en studie av Hammarkullesatsningen* (2018) presenterar hon några av lärdomarna.

Hansson lyfter fram begreppet tillit som en nyckelaspekt för att skapa förutsättningar för dialog och möten, vare sig det handlar om samarbete mellan olika verksamheter eller samarbete mellan förvaltningsrepresentanter och invånare. Innebörden i begreppet tillit förklarar hon som modet att våga vara sårbar baserat på positiva förväntningar på den andres intentioner och handlingar. Det är –något som byggs upp över tid, ställer krav på lokal närvaro och lärande och lägger grunden för nödvändiga strukturella förändringar.

Därför finns något mycket hoppfullt i den ambition Hammarkulle-satsningen innebär. Samtidigt visar Hansson i sin text på det komplexa i denna ansats och varför det genomgående i historien varit så svårt att lära av och bygga vidare på gjorda erfarenheter. Hon skriver att insatser och förändringar som görs inom såväl Angereds stadsdelsförvaltning som andra förvaltningar ofta sker historielöst och utan kännedom om den kontext de landar i. Områden likt Hammarkullen görs ofta till objekt för konstanta nystarter där mönster upprepar sig. Hon fann en stor ilska bland invånare hon pratade med över detta fenomen. Satsningar görs utan att de boende tillfrågas och man förklarade för Stina Hansson att enda sättet att skapa tillit var att de som bestämde vågade närma sig de boende.

Hansson förklarar hur hon förstår kopplingen mellan tillit och system- och strukturförändringar. Byråkrati, struktur och organisation påverkar möjligheten för tjänstepersoner att visa sig sårbara, såväl i relation till de boende, som i förhållande till varandra. Här pekar hon på en avgörande faktor som skapar svårigheter att lära av andras erfarenheter, vilket också lyftes i Forkbys och Johannsons text tidigare. De socialarbetare som följdes i Forkbys/Johannsons studie jobbade delområdesbaserat, hade friare handlingsutrymme och större ansvar att tillsammans med medborgarna forma villkoren för sina möten. De socialarbetare som satt mer distanserat med fokus på hela Angered eller större områden, hade helt andra organisatoriska villkor. Grunden för att göra sig sårbar och öppna för lärande i tillitsfulla relationer såg mycket annorlunda ut för de båda grupperna. Även Hansson pekar i sin studie ut områdesarbetarna som en avgörande förutsättning för det systemlärande de fyra kommundirektörerna genom sitt samarbete ville skapa förutsättningar för. Områdesarbetarnas relationer till invånarna, i kombination med det mandat de har att samarbeta och vara öppna för att påverkas av boendes perspektiv, avgör förmågan till lokal problemlösning. De är nyckeln till relationsbyggandet som i sin tur är avgörande för att tillit skall växa fram. Utifrån den grunden växer kunskap om lokala behov och intressen fram. För att detta arbete skall leda till strukturella förändringar måste strukturer skapas som förmår ta vara på och lära av de erfarenheter som görs lokalt.

Hansson lyfter fram en gemensam målbild mellan de fyra direktörerna som ännu en central faktor för ett lyckosamt lokalsamhällsengagemang. En förutsättning för att en sådan målbild skall kunna formas är att tillit skapas mellan ingående aktörer, från ledningsnivå till områdesarbetarnivå. Tillit är i sin tur det som öppnar för det kommunikativa flöde som måste till för att en så komplex läroprocess som detta var fråga om skall starta. Det fanns mycket goda ambitioner som inledning på samarbetet i Hammarkullen. Satsningens långsiktighet vad avser det nära samarbete som krävs för systemlärande kring komplexa samhällsförändringar stördes emellertid av att stadsdelsdirektören slutade. Förändringsprocessen är däremot i full gång, även om tidschema och tröga informationsflöden stör ett djärvt demokratiarbete. När jag tolkar läsningen av Hanssons utvärdering är mitt intryck att man underskattat det komplexa systemlärande som måste till för att göra en sådan ansats lyckosam. Att bedöma var demokrati-processen i Hammarkullen är på väg idag är för tidigt att uttala sig om. Den befinner sig mitt i ett mycket viktigt skede och intresset för och viljan att utveckla tillit och öppna sig för systemlärande är de två rörelser jag ser som avgörande för vart processen till slut tar vägen. Utan dessa två rörelser har jag svårt att se hur en ökad förståelse och

nya vägar att motverka Göteborgs delning i två parallella samhällen skall växa fram. Och utan den ambitionen frågar jag mig också hur hållbarhetsarbetet skall kunna tas till nästa nivå och hur staden skall hantera effekterna av det pågående samhällsbyggandet som visar sig i form av kriminalitet, droghandel och ökande våldsanvändning.

Lärprojektet i Backa och nya tag genom Hjällbosatsningen

Ett intressant lärprojekt kring just dessa frågor inom offentlig förvaltning har genomförts i Backa. I texten Backa i fokus – årsrapport 2014 presenterar Göteborgs stad/Norra Hisingen sina lärdomar från ett treårigt projekt skapat utifrån den oro man upplevt med ökande inkomstklyftor mellan olika grupper i befolkningen. Man såg hur den segregation som präglade Göteborg också var synlig i stadsdelen och var fast beslutna att bidra till ökad kunskap i förvaltningen om orsakerna till den växande sociala oron och vilka arbetssätt som kunde bidra till en mer socialt hållbar utveckling. En satsning gjordes på kunskapsseminarier för att få till ett gemensamt lärande och en gemensam kunskapsgrund som vägledning för förvaltningens fortsatta arbete. En lärdom arbetet gav var att för att få till ett ökat medskapande krävdes såväl kunskap om, som träning i dialogprocesser och medskapande ledarskap. Kontinuerligt försökte man lära av internt erfarenhetsutbyte, extern kompetens och forskning kring frågor som har med demokratiska och lärande mötesformer att göra. Förståelsen av utmaningarnas komplexitet ökade och förde med sig insikten att de inte är lösbara inom en avgränsad förvaltning, förändras hela tiden och är heller inte lösbara en gång för alla. Det som krävs är kontinuerlig dialog och samverkan mellan alla ingående parter tillsammans med de som på olika sätt berörs. Olika parter har ofta olika syn på vad som är en bra strategi vilket gör den kontinuerliga dialogen, erfarenhetsutbytet och det gemensamma lärandet så viktigt. Backa-aktörerna sätter fokus på behovet av lärande och egen förändring. Samtidigt är Backa en del av Göteborg och påverkas av de prioriteringar staden gör för att upprätthålla sin position i de globala produktionsnätverken. Där läggs grunden till de problem de lokalt får kämpa med i form av den delade staden, den sociala oron och hotet mot den sociala sammanhållningen. Något som får underordnas de prioriteringar som krävs för att ladda staden Göteborg med positiva värden. I nästa led lockar det hit företag, forskare, studenter, konferenser, events och turister.

I Hjällbo har ett nytag inletts som tar sin utgångspunkt i en helt annan ända än den i Backa. I GP den 2 februari 2019 presenterades ett förslag på strategi som denna gång skall göra Hjällbo till en stadsdel som alla andra. Den arbetsgrupp som lagt ramarna för arbetet var tillförordnad vd och koncernchefen för Förvaltnings AB Framtiden, vd Bostads AB Poseidon, affärsområdeschef Mark & projektutveckling HSB, marknadsområdeschef Riksbyggen Bostad Väst, affärsutvecklingschef Skanska Sverige AB, områdeschef BoKlok, vd Förvaltnings AB Göteborgslokaler, vd Johanneberg Science park, stadsdelsdirektör SDF Angered och vd Göteborg Egnahems AB. Initiativet ses som en grundläggande satsning på allt det som gör ett samhälle hållbart och värdefullt. De boende skall sättas i centrum, drygt 2 000 nya lägenheter skall byggas fram till 2035, gamla lägenheter skall renoveras och till detta kommer nya förskolor och skolor. Upplåtelseformerna skall vara blandade varför man även kommer att bygga egnahem och bostadsrättslägenheter och om intresse finns kommer boende att erbjudas starta bostadsrättsföreningar i

det befintliga beståndet. Man skall också förbättra samhällsservicen och skapa trygga miljöer och mötesplatser. Denna gång är man fast besluten att tillsammans minska trångboddheten och segregationen och samtidigt se till att fler får arbete. Skolan skall stöttas så att fler får godkända betyg och man vill få bort Hjällbo från polisens lista över ”särskilt utsatta områden”. Man är medveten om att området haft ett antal projekt tidigare som inte alltid varit så lyckosamma, men de planer gruppen nu arbetat fram tillsammans står alla bakom. Den kraftsamling som nu gjorts och ambitionen alla visat att vara med långsiktigt tror man skall vara den avgörande skillnaden. Man ser nu fram emot att arbeta tillsammans med invånarna i Hjällbo vilka steg för steg kommer att involveras för att vara med och påverka och bygga vidare på ett område med stor utvecklingspotential. Man sammanfattar inriktningen på projektet som en ambition att minska skillnaderna i levnadsvillkor och samtidigt öka medborgarnas delaktighet i arbetet för ett hållbart Hjällbo.

Hammarkullen, Bergum Gunnilse, Angereds gård och EU

Med denna historiska utblick och spegling i strategier för lokalt samhällsbyggande som prövats i andra områden är det dags att återvända till Hammarkullen. I denna och Dan Melanders text om Hammarkullen 2020–2030 synliggörs den potential som ligger i att se området som en dynamisk lärmiljö viktig för hela stadens utveckling. Ekonomiska medel skulle utifrån detta perspektiv kunna användas för sociala och ekologiska investeringar vilka bygger vidare på områdets och de boendes tidigare erfarenheter, kompetenser och visioner. Det skulle i sin tur ytterligare stärka den lokala ekonomin och framväxten av fler hållbara alternativ. Hammarkullens satsningar på miljöarbete skulle till exempel kunna bli början på ett samhällsbyggande som också tar hänsyn till klimatutmaningarna och även stärker den biologiska mångfalden. Ett positivt samspel mellan en respektfull självbild på individnivå, på verksamhets/organisations-/ föreningsnivå och på områdesnivå skulle få ytterligare kraft. Hammarkullemodellen kan visa hur en väg in i en sådan framtid skulle kunna se ut. Möjligheter som ligger i ett sådant vägval presenteras i Dan Melanders text om den lokalekonomiska analysen av Hammarkullen. I den texten blir det också uppbenbart hur en sådan utveckling går hand i hand med de visioner som pekas ut som viktiga av EU. Där går demokratiambitionerna parallellt med det viktiga miljöarbetet.

I EU:s Handbook of sustainable urban development strategies (EUR 29990 EN, 2020) presenteras utvecklingen i Angered som ett viktigt europeiskt exempel på nytänkande när det handlar om samarbete mellan land och stad. Samtidigt som staden där pekas ut som den mest lämpliga nivån att arbeta på för att åstadkomma nödvändiga förändringar inom hållbarhetsområdet, lyfts det gränsöverskridande samarbetet mellan land och stad fram som exempel på djärvt nytänkande. Här kallas Hammarkullen för peri-urbant område och framhålls som ett möjligt mönsterexempel. Sektorsövergripande samverkan i en hubb/nav framhålls som en väg att utveckla nya strategier för livsmedelsförsörjningen i Göteborg. Man betonar att denna typ av utvecklingsarbete hänger samman med arbetet för en jämlik stad och för att minska polariseringen mellan invånarna. Det är inom detta fält Stadslandet Göteborg har arbetat. I den lokalekonomiska analysen av Hammarkullen beskrivs hur nytänkande inom detta område kan göra Hammarkullen till en nyckelaktör för hållbar utveck-

ling och ett nav för grön affärsutveckling inom områden som odling, matproduktion och hållbar turism. I EU:s text understryks värdet av bottom-up-initiativ där boendes medverkan är central. Det som nämns som ett kunskapande center av särskilt intresse är Angereds gård, ett nytt utvecklings- och kunskapscentrum för stadsnära odling.

Hammarkullen, Angereds Gård och det nav som är igång i Bergum Gunnilse i form av Bergum/Gunnilse Utveckling har förutsättningar att bli ett samverkande treparts-nav för utveckling av gröna näringar. Bergum Gunnilse är till ytan störst av Angereds olika delområden och utgör till stor del jordbruksmark med Gunnilse som tätort. I området bor drygt 6 000 personer vilka representerar det gamla Sverige. Själva beskriver de på sin hemsida hur Göteborgs kommun genom bulvaner köpte upp den ena gården efter den andra för att på 60-talet inleda ett byggprojekt som skulle innefatta 300 000 personer. Slutsiffran blev till slut drygt 50 000 personer, men är idag tillräckligt stort för att helt dominera bilden av Angered. Det intressanta med Bergum Gunnilse är olikheten med Hammarkullen i befolkningssammansättning, samtidigt som det idag finns möjligheter till nära samverkan mellan det gamla och det nya Sverige just här.

Erfarenheten de delar är förhållandet till den city-baserade stadsplanering jag beskrivit tidigare. Bergum Gunnilse har i mötet med stadens centrala maktthavare haft erfarenheter liknande de som beskrivits om Hammarkullen. Som svar har man där bildat Bergum Gunnilse Utveckling. Organiseringen och skapandet av detta nav har varit enklare i ett område där det gemensamma har långa traditioner, samverkan pågått i många olika former och eget företagandet utgjort en stark lokal kraft. Ytterligare en sak som växer fram som ett delat intresse mellan dessa båda områden är utvecklingen av en grön profil. Ett intresse finns från Bergums sida att samverka med Hammarkullen och Angereds gård för att utveckla stadsnära odling och förstärka nätverken mellan land och stad. Inte minst den hållbara turismen skulle förstärkas i en sådan tre-partssamverkan. Hammarkullen står på tröskeln till ett nav i stil med det Bergum Gunnilse Utveckling inspirerar till inom områdena kultur och miljö. Ett nätverk mellan olika nav i nordost skulle på ett kraftfullt sätt stärka förhandlingspositionen i förhållande till de krafter centralt som nu kontrollerar stadsutvecklingen. Ett mer demokratiskt, hållbart och jämlikt Göteborg skulle genom dessa nav kunna få ny kraft.

Det forskningsprojekt som KAIROS team genomfört stöder en sådan utveckling. De menar att olika samhälleliga positioner och intressen speglar olika värdekonflikter och dessa kan bara förändras i dialoger och förhandlingar. Då detta handlar om komplexa frågor kan de bara identifieras, formuleras och påverkas tillsammans med de som berörs. I processer där individer görs delaktiga menar de att den sociala hållbarheten stärks, samhälleliga sammanhang blir begripliga och i den lärprocessen ökar känslan av självförmåga. Att jag i den här texten betonar lärprocesserna som så centrala är kopplat till den omfattande samhällsomvandling forskarna i Kairos pekar på och vars syn jag delar. Om Göteborg skall ta de egna måldokumenterna, visionerna och gjord forskning på allvar innebär det inledningen på ett omfattande bildnings- och läroprojekt innefattande hela staden - dess medborgare, anställda, beslutsfattare och politiker. Näringslivets dominerande inflytande över stadens utveckling i den globala nod där Göteborg skaffat sig en central position måste ifrågasättas. Även de resursrika delarna av det Göteborg där de ekonomiska villkoren är

tuffare måste släppas in i de beslutande sammanhangen. De ekonomiska satsningar som görs måste inkludera även dessa grupperns intressen för att den sociala sammanhållningen skall stärkas. KAIROS-gruppen har presenterat åtta synvändor kring vilka läran- det bör fokuseras.

KAIROS åtta synvändor – ett utmanande läroprojekt för staden

Åtta synvändor går igenom för att peka på de lärprocesser politiker, verksamma inom akademien, anställda i privat och offentlig sektor och medborgare måste ge sig i kast med för att på allvar forma ett samhälle med människan som byggsten där:

”
... resultatet inte främst är hus, gator och ledningar utan en social miljö, en social process som sammanför människor till nya förhållanden och levnadsmönster; en ständig samhällsbildnings- process där individer och grupper utvecklas genom att ge varandra samhörighet och stimulans när de tillsammans formar sin bostad och den närmaste omgivningen och tar ansvar för dess drift och vidareutveckling.
- Olivegren. J. 1975, ur Stenberg. J. 2020)

SYNVÄNDA

1

Pekar på behovet av en inkluderande och medskapande stads- politik med betoning på positiv säkerhet, inte negativ. Den senare lägger fokus ovanifrån, på kontroll, stängsel, kameraövervakning och regelbunden visitering. Den positiva säkerheten betonar underifrånsperspektivet, relationsbyggandet, skapandet av tillit och kontinuerligt nätverksbyggande som grund för ett legitimitetsarbete.

SYNVÄNDA

2

Går från bostadsbrist till regelbunden inkomst, meningsfullt arbete och delaktighet i ett gemensamt samhällsbyggande. Politiska beslut måste identifiera och stärka goda cirklar och utgå från en helhetssyn där sambanden mellan segregation, självkänsla, utbildning, bostadsfrågor och folkhälsa beaktas. Man behöver röra sig bort från en tillväxtfrämjande utbudspolitik till en social investeringspolitik.

SYNVÄNDA

3

Pekar bort från ett renodlat marknadsorienterat tillväxttänkande till en mer hälsosam samhällsutveckling. Det handlar om att förstå välfärdens och välfärdsinstitutionernas betydelse för den ekonomiska tillväxten. Sociala insatser ses här som en investering, inte en kostnad. Åtgärder bör göras som påverkar de strukturer som ger upphov till ohälsa och ojämlikhet i livsvillkor.

SYNVÄNDA

4

Tar sikte på skolans roll och former för hur elevers lärande organiseras. Det handlar om att skapa en ny maktordning där medborgaren sätts i centrum genom att gå från en skola för samhällsordning till en skola av och med barn och unga. Det innebär att gå från att lära om demokrati till att göra demokrati. På så sätt görs barn delaktiga i samhällsbyggandet och ses som medborgare med egen förmåga till reflektion och problemlösning och med förmåga att ta egna beslut.

SYNVÄNDA

5

Sätter medborgarnas delaktighet i centrum. Vi måste bort från ett arbete för medborgarna till ett arbete av och med dem. De betonar vikten av att ha hela civilsamhället med i deltagande- processen. Medborgarnas kunskaper, erfarenheter och åsikter måste ges betydelse i hanterandet av komplexa problem. En grund bör läggas för en dialogkultur där medskapande äger rum redan i utvecklingen av problemformuleringar, men också i sökandet efter förslag på lösningar, i förhandling om genom- förandet och i uppföljningen. Synen på makt spelar här en avgörande roll för att möjliggöra förändring. Det viktiga är att dörren för verkligt medskapande öppnas och att civilsamhällets röstbärande roll stärks.

SYNVÄNDA

6

Handlar om rörelsen från formella till reella rättigheter. Inte bara ha fokus på hur normer konstrueras utan också fokusera på de maktordningar som upprätthåller de exkluderande normerna. Man måste våga utmana majoritetssamhällets definitionsmonopol över "accepterade normer".

SYNVÄNDA

7

Betonar behovet av en ny samhällsstyrning och en mer med- skapande ledning inom samhällets olika förvaltningar. Kritiken är hård mot New Public Management och dess fokus på kost- nads effektivitet, målstyrning och fokus på det mätbara, med en syn på medborgaren som kund. Det måste utvecklas en kultur som genomsyras av medskapande med såväl medborgare som medarbetare. Det är frågan om ett lärande där ledningsnivåerna måste erbjudas kompetensutveckling i förmågor och färdigheter som den ökade komplexiteten och kraven på medskapande ställer. Nya förmågor ställs på styrning och ledning.

SYNVÄNDA

8

Lyfter återigen fram den lokala nivån och betonar rörelsen bort från inbjuden dialog till medskapande demokrati. Man pekar med oro på det minskade valdeltagandet i vissa områden, det sviktande förtroendet för det politiska systemet och det minskade intresset för politisk delaktighet i denna tid av stora samhälls- förändringar. Den sociala polariseringen ökar och förstärker de komplexa problemen. Att stärka den lokala delaktigheten och demokratin betonas särskilt, inte minst ansvaret för grupper som har de sämsta politiska resurserna och svårast att göra sin röst hörd. Man förordar en medborgarbudget där medborgarna får inflytande över användning av offentliga medel. Och med detta som bakgrund övergår fokus till en mer ingående beskrivning av Hammarkullemodellen för lokalt samhällsbyggande.

SAMHÄLLELIG ORGANISERING FÖR ATT MÖTA KOMPLEXA UTMANINGAR

DEN GLOBALA FÖRANKRINGEN OCH SAMHÄLLETS DUBBLA ORGANISERINGSPRINCIPER

Paradoxalt nog är Hammarkullen i sig ett uttryck för Sveriges och Göteborgs öppenhet mot världen. Denna öppenhet är också en viktig del av vår identitet som svenskar och göteborgare och visar att vi är kopplade till globalisering, modernitet och urbanisering. Vi ser oss också som ett land och en stad i framkant när det handlar om ekonomisk och teknisk utveckling, liksom samhällslig digitalisering. En effekt av den globala förankringen är ett ökat beroende av rörelser i omvärlden. Omvärldsförändringarna är många, omfattande, snabba och tvingar oss hela tiden till anpassningar och kontinuerlig samhällslig organisering. Det handlar då om såväl frågor rörande migration, som frågor kopplade till den ekonomiska sektorn. KAIROS forskning satte ljuset på den marknadsdrivna sidans maktanspråk för att klara den tuffa globala konkurrensen. Malin Isakssons text visade hur akademien och kommunens styrande anpassat sig till detta näringslivsdrivna formande av staden. Priset har blivit högt då demokratin kräver helt andra villkor för att frodas. Den är trög, tidsödande och konfliktfylld, men nödvändig för att den samhällsliga organiseringen och resursfördelningen skall omfatta alla de olikheter, grupperingar och särintressen som präglar ett modernt och öppet samhälle. Den ojämlikhet och kraftiga obalans som nu skapats i fråga om demokratiskt inflytande över den ständiga organisering och resursfördelning ett hållbart samhälle måste vila på, försöker man utmana i Hammarkullen. Där har civilsamhällets aktiva engagemang lett fram till viktiga erfarenheter vad gäller mobilisering och demokratisk samhällslig organisering präglad av mångfald, öppenhet mot världen och förmåga till ständig förändring.

SAMHÄLLETS KOMPLEXA UTMANINGAR KRÄVER ETT KULTURSKAPANDE ARBETE

Att som samhälle öppna sig för att möta de synvänder KAIROS pekar ut kommer att ställa stora krav på enskilda personers, föreningars, organisationers, verksamheters, ledningars, näringslivets, politikernas och akademins mod att gå sin inkompetens till mötes. Den rörelse som i ökad utsträckning kommer att krävas är mellanrumslig. Den innebär att var och en måste ta ett steg ut från sin fysiska plats, öppna sig för osäkerhet, vara nyfiken på andras erfarenheter och perspektiv och våga se andra som kompetenta. Framför allt handlar det om att vara beredd att förändra maktförhållanden och visa en vilja att lära i mötet med nya samarbets- och samtalsparter.

Viljan att forma lärandekulturer för denna typ av möten kommer att bli avgörande. Det krävs för att utveckla hållbara strategier i mötet med de åtta synvänderna. I Backa stadsdelsförvaltning såg man nödvändigheten av denna typ av lärandeansatser. Det samhällsbyggande som tagit form i Hammarkullen har handlat om att flytta maktens balanspunkt för att göra fler röster och lokala livsformer delaktiga i samtalet om Göteborg och dess framtid. En sådan maktförskjutning är nödvändig då faktorer som geografi, ekonomisk fattigdom och rötter i länder utanför Europa har kondenserats till vissa geografiska öar i stadsbilden. Dessa öar utgör i sig tydliga gränser för var investeringar i statliga och kommunala institutioner eller högre utbildning skall undvikas. Begreppsligt fångas denna utveckling samtidigt in genom benämningar som "utsatta områden" eller "särskilt utsatta områden". På så sätt har en stark rädsla för "den andre/den ekonomiskt svagare" skapats. Omvärldens ovilja att gå det nya Sverige till mötes kräver som motstrategi en helt ny typ av lokal organisering. Aspekter av den tar form i det samhällsbyggande som pågår i Hammarkullen och det i sin tur öppnar för nya demokratiska vägar att forma en gemensam hållbar framtid.

I Hammarkullen har civilsamhällets aktiva engagemang lett fram till viktiga erfarenheter vad gäller mobilisering och samhällelig organisering där mångfald, öppenhet mot världen och ständig förändring blivit till resurser i det lokala samhällsbyggandet. Några mönster är synliga:

- I Hammarkullen har boende rötter i mer än 80 olika länder och pratar över 100 olika språk. Denna mångfald är samtidigt en stor tillgång och en källa till problem.
- Mångfald ökar osäkerheten i ett område. I Hammarkullen har människor skapat en mängd olika gemenskaper där de är med och formar sammanhang de känner sig trygga, hemma och engagerade i. Det minskar deras känslan av osäkerhet. Det kan handla om att bilda föreningar, etniska organisationer, religiösa gemenskaper, kulturgrupper eller politiska organisationer. På individnivå ökar detta tryggheten och skapar en tillit till sammanhang utanför den egna privata sfären. Dessa olika sätt att organisera sig på kan, trots fördelen för individen och gruppen, ändå öka känslan av splittring på områdesnivå. Omvärldens demonisering av området förstärker behovet av tillhörighet på denna nivå.
- I Hammarkullen har man motverkat denna upplösning genom att komplettera med en annan form av organisering. Flera olika grupper har skapats med syfte att just öka kontakterna mellan föreningar, organisationer och etniska och religiösa grupper. Projektet Hammarkullen 365 samlar enskilda och grupper inom kultursfären, Hamsam (en förening och paraplyorganisation) gör samma sak för områdets föreningar, Hyresgästföreningen samlar alla lokala Hyresgästföreningar i olika delområden till gemensamma träffar och i det Interreligiösa rådet för man samtal mellan olika religiösa grupperingar. På så sätt finns i området dels en organiserande kraft som ökar mångfalden av grupper, dels gemenskaper som knyter samman alla olikheter och ökar kommunikationen och informationsflödet mellan olika grupperingar. Detta stärker känslan av social och kulturell sammanhållning på områdesnivå. Genom denna dubbla organisering bland boende skapar man förutsättningar för ett samhällsbyggande som samtidigt stöttar en organisering som ökar mångfalden och en organisering som gör denna mångfald till en kvalitet i en sammanhållen identitet på områdesnivå. En ung besökare på Mixgårdens fritidsgård formulerade perspektivet att det speciella med Hammarkullen är att – Vi är världen! Han uttryckte en stolthet över att uppfatta sig själv som en del av den mångfaldiga gemenskap Hammarkullen utgör.
- Det finns ytterligare ett forum i området, nätverket Vårt Hammarkullen. Här bjuder boende in alla intresserade till samtal om hur detta viktiga samhällsbyggande kan värnas, stöttas och utvecklas vidare. Hyresgästföreningen är sammankallande.

OFFENTLIG SEKTORS RELATION TILL CIVILSAMHÄLLET

Den del av offentlig sektor som är lokalt baserad är uppdelad i olika sektorer och här är det avgörande för resonemanget om ett modernt och globalt samhällsbyggande att man förstår skillnaderna och dynamiken mellan de olika sektorerna. Grovt skiljer jag på fyra olika sektorer. I **sektor 1** finns de verksamheter som är minst reglerade och därför har störst frihet. Hit hör Öppna Förskolan, Parkleken, Medborgarkontoren, biblioteken med flera. I **sektor 2** finns lagstiftade och mer reglerade verksamheter som förskolan, fritidshemmen och skolan. **Sektor 3** fångar upp de som på olika sätt behöver stöd i någon form och här hamnar socialtjänstens olika verksamhetsgrenar. I **sektor 4** finns polisen som verkar i det fält där de sociala utmaningarna är tuffare.

Om avståndet är stort och tilliten begränsad mellan civilsamhället och offentlig sektors olika verksamheter kommer kostnaderna att stiga i sektor 3 (socialtjänsten) och sektor 4 (polisen). Insatserna i sektorer 3 och 4 är mycket kostsamma i förhållande till investeringar i sektor 1 och 2. Om offentlig sektor dessutom är starkt sektoriserad och verksamheterna fokuserade på sin egen kärnverksamhet minskar möjligheten att möta dagens komplexa utmaningar, vilka kräver samverkan och ökad omvärldsförståelse. Effekten blir återigen ökade kostnader för sektor 3 och 4. När man betraktar olika förslag till lösningar av den situation man anser ligger bakom alla skjutningar blir denna tankefigur levande. Politiskt pekar alla på mer pengar till polis och åklagare. När polischeferna i Västra Sverige protesterade mot den ensidiga satsningen på polisen hade de insett att denna väg inte är framkomlig.

Sektor 1 fyller en grundläggande funktion i samhällsbyggandet

En grundläggande faktor som verkar som en stöttning och ett resurstillskott till det solidariska samhällsbyggande civilsamhället är verksamheterna i sektor 1. Här har strategiska satsningar inom stadsdelsförvaltningen varit oerhört viktiga. Nu finns i Hammarkullen ett heltäckande band av verksamheter i sektor 1, från 1 år och upp till livets slutskede. Öppna Förskolan, Parkleken, MiniMix, Mixgården, Biblioteket, Medborgarkontoret och Mötesplatsen för äldre bildar en öppen tillitsskapande struktur för alla åldrar. Var och en av dessa verksamheter möter olika målgrupper på ett öppet och inbjudande sätt. Genom den tillitsfulla kontakt som formas i dessa möten lär personalen känna allt mer av medborgarnas behov och intressen, såväl som individer som i mer kollektiva uttryck.

I Hammarkullen har under många år en lärprocess pågått där personalens möten med den mångfald av individer, bakgrunder, kunskaper och erfarenheter som kännetecknar de boende, lett till en långt gången professions- och verksamhetsutveckling. Det friare handlingsutrymme som präglar verksamheter i sektor 1 har bidragit till en strukturerad vardagsarbetet som allt bättre svarar mot medborgarnas behov och intressen. Detta har i sin tur lett till ökad tillit mellan boende och personal. När de boende känner sig sedda och bekräftade i mötet med verksamheten har tre olika rörelser utvecklats i detta samspel. För det första lär sig personalen forma kärnverksamheten på ett sätt som allt bättre svarar mot medborgar-

nas behov. För det andra har det blivit tydligt vilka vinster som ligger i en ökad samverkan mellan verksamheterna i sektor 1. För det tredje öppnar det för verksamheterna att också finnas med i de mer kollektiva, traditionsrika och öppna aktiviteter som under åren vuxit fram genom civilsamhällets organisering. Områdestänkande och områdesarbete har på så sätt blivit en del av yrkeskompetensen parallellt med arbetet inom den egna kärnverksamheten.

Exempel på detta är när oktober månads kulturvandring gick av stapeln och Hammarkullen 365 (nätverket för kulturarbetare) stod som arrangör. Då hade flera verksamheter i sektor 1 öppet. Barn och ungdomar knutna till dessa verksamheter fick genom verksamheternas sätt att arbeta områdesförankrat, bli en del av områdets kollektiva samhällsbyggande. Tillsammans med lokala kulturarbetare från en mängd olika konstarter var de med och visade ”Hammarkulleandan” för såväl alla boende, som för en nyfiken och entusiastisk omvärld.

Bostadsbolaget och Göteborgslokaler har renoverat och utvecklat en ny gata

I berättelser om Hammarkullen som många boende bär på återkommer den utflyttning och nedläggning av verksamheter och service som pågått under decennier. Man ser tillbaka på en tid när två banker, postkontor, Konsum, polisen, konditoriet, vårdcentralen, MVC/BVC och apoteket fanns här. Allt detta har nu försvunnit. Samtidigt har andra butiker öppnat som växt fram som svar på boendes behov. Senaste åren har också en ny gata fått en uppsnygning, nämligen gatan vid torget och Bredfjällsgatans sträckning utmed Hammarkullen. Detta är oerhört viktigt just för att den genom sin fysiska gestaltning speglar en förstärkning av verksamheter inom sektor 1. Här finns Öppna Förskolan, Parkleken, MiniMix, Mixgården, biblioteket, Medborgarkontoret och Mötesplats för äldre. Det är öppna verksamheter för alla åldrar, som en axel centralt placerad mitt i Orten.

Fram till 2011 fanns i Hammarkullen en genialisk förvaltningsenhet med namnet Förebyggandeenheten. Där försökte områdeschefen samla alla verksamheter av ovan nämnda slag i en organisatorisk enhet med en chef. Samtidigt som var och en hade ett kärnuppdrag fick de träffa andra yrkesgrupper på sina personalmöten. På så vis fick de möjlighet att diskutera hur deras olika resurser kunde samutnyttjas, deras professionalitet vidareutvecklas och hur samverkan med varandra och med lokalsamhället kunde fördjupas. Att vara områdesarbetare blev en självklar del av yrkesidentiteten. På den tiden fanns mer av sektor 3 (socialarbetare) närvarande lokalt i området. Socialarbetare som hade fokus på barn, unga och deras familjer var frigjorda från socialtjänsten och placerade inom Förebyggandeenheten. Det innebar att ytterligare ett kompetensområde bidrog med resurser och kunskaper. I början var förvirringen stor då yrkesrollerna och det professionella språket varierade stort. Vinsterna lät däremot inte vänta på sig. Socialarbetare började förlägga en kväll i veckan på Mixgården och lärde känna ungdomarna på deras arena. De fanns även närvarande på regelbundna möten inom både förskolan och skolan och var kända vid namn. Socialarbetarnas kompetens fanns på så sätt närvarande i sektor 1 och 2. Vid denna tid var tilltron stark att effekterna av resurstillskott i linje 1 och 2 skulle bära frukt långsiktigt. Stödet skulle snabbare komma till de barn, ungdomar och familjer som var i störst behov, placeringarna skulle minska, tryck-

et på fritidsgårdarna, förskolan, fritidshemmen och skolan skulle minska, personaltrivseln öka och personalomsättningen och sjukskrivningarna minska. Idag finns den nya gatan, men förvaltningens organisering har återgått till mer av sektors- och linjestyrning.

På den nya gatan finns även verksamheter såsom badet, gymmet, äldreboendet, Folkhögskolan, Folkets Hus, Utbildningscentrum Iran, SOS-barnbyar, Aktivitetshuset och Fixoteket. Sakta har de börjat utveckla kunskap om varandra, inlett olika typer av samarbeten och på olika sätt lämnat viktiga bidrag till det lokala samhällsbyggandet. Adil Guellil på Medborgarkontoret har i samarbete med biblioteket skapat ett månatligt morgonmöte för intresserade. På kallelselistan står ungefär 50 personer från områdets verksamheter samt aktörer i civilsamhället. Ett 20-tal brukar komma och där stäms av vad som händer i området, om svårigheter finns i någons sammanhang eller om det är något på gång alla bör känna till och kan delta i. Alla får här hjälp att se att de ingår som del i något mycket större, som rör sig, förändras och utvecklas. I vissa lägen kan den kunskapen bidra till att beslut tas i den egna verksamheten, som genom en viss förändring även bidrar till att stärka helheten. Även om inte förebyggande-enhetens samordnade verksamhets- och ledningsfunktion finns kvar har en informell struktur uppstått i vardagen som i sina drag påminner om den.

Områdesidentiteten och samarbetet mellan civilsamhället och sektor 1 och 2

Förskolan, fritidshemmen och skolan i sektor 2 står inför ett utmanande val. Inom sig bär de en spänning som är intressant. Alla tre verksamheterna är styrda av mer detaljerade måldokument och kursplaner. Det gör att personalen befinner sig i en tydligare spänning mellan å ena sidan mötet med medborgarna och deras behov och intressen och å andra sidan detaljerade krav från kärnverksamhetens styrdokument om både vad som skall åstadkommas och hur det skall ske. Ju yngre barnen är, desto större är personalens frihet och handlingsutrymme att organisera och balansera detta möte. Fritidshemmen är de som har störst möjlighet att möta barnen utifrån deras behov och intressen. Deras utmaning ligger snarare i bristen på resurser och allt för stora barngrupper. I förskoleklassen ställer styrdokumentet mer tydliga krav på vad mötet skall leda till och hoppar vi till högstadiet är kursplanernas styrning över vad olika ämnen skall avhandla extremt detaljerade. Det visar sig också i organiseringen kring ämnen och detaljerade scheman.

Barn och unga som av olika anledningar ställer extra stora krav på uppmärksamhet och på anställdas förmåga att skapa positiva möten, har störst chans till den typen av möten i sektor 1. Personal på Mixgårdens fritidsgård har kommit långt i utvecklingen av denna kompetens. MiniMix är en verksamhet som startat senare, men utvecklat samma förmåga att möta mellanstadiebarnen. Skolans personal har i sin mer styrda verksamhet inte samma utrymme i sin tjänst att möta en mer provocerande och uppmärksamhetsökande person. Samma ungdom kan därför framträda på helt olika sätt i dessa båda verksamheter på grund av personalens olika förutsättningar. Ökade krav på eleven i skolan och brister i stödet hemma kan sakta driva eleven vidare in i sektor 3 och ibland vidare in i sektor 4. Ett gott samarbete mellan personal i fritidsverksamheten och i skolan kan öppna upp för nya och tillitsfulla samtal med en ungdom på glid. När polischeferna protesterade i media menade de att satsningen på sektor 4 måste kompletteras med en liknande satsning i sektor 1, 2 och 3. I sektor 1, där verksamheterna inte är lagstadgade, och i sektor 2, väntar nu istället budgetnedskärningar.

Civilsamhällets samarbete med sektor 1 har genom åren varit avgörande för formandet av en positiv områdesidentitet, en "Hammarkulleanda". Den fyller en viktig funktion och gör att mångfalden i området inte framstår som ett problem, utan som en viktig kvalitet. Samtidigt har det nära samarbetet och det stora engagemanget personal i sektor 1 haft med civilsamhällets olika aktörer format nya mellanrumsliga yrkeskompetenser avgörande för den demokratiska och positiva utvecklingen i Hammarkullen. I denna text utgör detta samarbete en central axel för ett demokratiskt samhällsbyggande. Dessa offentliga verksamheters förmåga att vara i nära dialog med de mångfaldiga och lokala livsformerna är avgörande för att motverka den nu pågående och ökande demoniseringen. Samtidigt tillförs på detta sätt viktiga resurser till det lokala samhällsbyggandet.

När Kulturvandringen ägde rum i början av oktober hade Hammarkullsskolan (sektor 2) Öppet Hus och var del av detta arrangemang organiserat av civilsamhällets aktörer. Stolta elever guidade runt, visade arbeten de gjort, visade skolan och indirekt visade de också sitt område för en utomstående besökare. Elevernas

boendemiljö och område blev genom skolans sätt att organisera sitt inre arbete en del av skolarbetet och något eleven stolt berättade om. Skolan bidrog på detta sätt till att såväl stärka elevernas bilder av sig själva som elever och skapande unga medborgare, samtidigt som man bidrog till stärkandet av ”Hammarkulleandan” och identiteten på områdesnivå. De får här stöd i arbetet att skapa berättelser om sitt område förankrade i egna upplevelser och erfarenheter. Något som på sikt leder till ökad resistens mot andras prat om utanförskap.

Hammarkullen har fler skolor och fritidshem. På Emmaskolan bedrivs sedan många år ett pedagogiskt arbete som också haft denna dubbla funktion, att stötta elevernas bilder av sig själva som skapande och aktiva medborgare, samtidigt som personalen på olika sätt bidragit till stärkandet av deras stolthet över sitt område. Genom sin utomhuspedagogik har de omformat sin närmiljö på ett sätt som stöttat miljöarbetet och gjort området till en självklar del av sin pedagogik. Samarbetet med föräldrarna har på liknande sätt format tillitsfulla och inspirerande möten mellan hem, skola och område. Av 47 skolor var Emmaskolan den enda skolan som fick pricksfritt godkännande vid skolverkets senaste inspektion. Nytorpsskolan för mellan- och högstadielärover har den tuffaste utmaningen genom att kursplaner och betyg allt mer styr den inre organiseringen av skolarbetet. Siktet på betyg som leder till vidare studier på gymnasiet styr alltmer av ämnesorganiseringen och gör temaarbeten och samarbete med andra aktörer i lokalsamhället till lite mer av en utmaning. Glädjande rapporter säger att betygsnivån rör sig åt rätt håll. Samspillet med det lokala samhällsbyggande som pågår genom civilsamhällets egen organisering är tyvärr inte lika utvecklat, men på väg.

Inom förskolan bedrivs ett omfattande grundarbete för fostran till aktivt medborgarskap. Skapande verksamhet är en självklar del av deras arbete och musiken har fått en särställning genom El Sistema. Den verksamheten har vuxit till en nationell angelägenhet, men startade i Hammarkullen. Genom Kulturskolans samarbete med förskoleklasser och skolor har den verksamheten förts vidare till de äldre barnen. Ett annat område där förskolan tar ett stort ansvar är miljötänkandet och deras aktiva miljöarbete. Då handlar det inte bara om den egna pedagogiken i förhållande till barnens fostran till aktivt miljöansvar, utan lika mycket om den egna verksamhetens organisering. Man ligger långt fram när det handlar om att leva som man lär med avseende på källsortering, minskning av plaståtgång, kompostering, minskning av matavfall, sparande av el och nu senast köp av närodlat mat. Och samarbetet med föräldrarna är en central del av deras pedagogiska arbete.

HYRESGÄSTFÖRENINGENS ROLL ALLT MER CENTRAL

Hyresgästföreningens roller i Hammarkullen

Det som gör Hyresgästföreningen till en speciell och allt viktigare aktör i Hammarkullen, och i miljonprogrammen generellt, är dess roll som hyresgästernas representant. Det komplicerade i rollen är att alla som ingår i gruppen hyresgäster inte ingår i Hyresgästföreningen. Däremot ingår alla hyresgästers behov och intressen som viktiga delar i Hyresgästföreningens arbete. Förmågan att svara an mot deras behov kommer på sikt att öka antalet medlemmar. Behovet av ett samlande kring boendefrågan är just nu stort. Utifrån de teman som presenteras i denna text framstår Hyresgästföreningens lokala förankring och breda intresse att skapa ett hållbart och solidariskt samhälle som de avgörande punkterna. Medlemmar och lokala företrädare bor i området, delar villkoren med övriga hyresgäster, vill solidariskt arbeta för generellt bättre villkor i boendet och stärka den sociala sammanhållningen genom att bygga broar mellan den stora och ökande mångfalden av grupperingar de boende utgör. Den stora utmaningen för Hyresgästföreningen blir att utveckla en intern organisering som förändrar den planerings- och förvaltningskultur man delar med övriga samhället. Man måste också gå från en representationsorganisation till att bli en mer mobiliserande aktör då våra bostadsmiljöer allt tydligare speglar samhällets växande och djupgående intressekonflikter.

Hyresgästföreningen har i dagsläget flera roller i Hammarkullen. Man arbetar med trivsel- och gemensamhetskapande åtgärder i de olika delområdena varje lokalförening har ansvar för, är förhandlingspart vid renoveringar och hyressättningar, arrangerar årliga kollektiva

events som stärker områdets Hembygdskänsla, är sammankallande för Vårt Hammarkullen där olika aktörer kommer samman för att dryfta frågor angelägna för hela området, driver ett antal projekt kopplade till den större frågan om lokalt samhällsbyggande och vill stärka det begreppsliga arbetet tillsammans med akademins företrädare. Syftet med begreppsarbetet är att synliggöra och sprida det lokala arbetet, men också stimulera till samtal om det lokala samhällsbyggandet i förhållande till staden, landsbygden och områdets globala nätverk. Denna text är ett i raden av uttryck för att Hyresgästföreningen ser vikten av att också arbeta begreppsligt. Slutligen vill man lyfta in den gröna och hållbara lokala ekonomin som en avgörande faktor för ett hållbart samhällsbyggande.

Hyresgästföreningens arbete i Hammarkullen har lokala geografiska rötter

Hammarkullens klart avgränsade delområden ger möjlighet till identifikation med sitt lokala grannskap. Området har i sin inre organisering villorna och radhusen som utgör en självständig krans i periferin. De flesta där har idag sin starkaste identifiering med staden Göteborg. Här äger alla sina fastigheter, bestämmer själva över sin närmiljö runt sitt eget hus och vill vid försäljning få ut så hög vinst som möjligt. Det passar väl in i den modell för stadsbyggnad Göteborgs stad och marknaden driver. Boende i hyresrätter har det kollektiva intresset och just det var politikernas argument när Hammarkullen byggdes.

Gropens Gård, Sandeslätt, Bredfjällsgatan och Hammarkulletorget utgör egna delområden med fysiska avgränsningar. Hyressättning och renoveringsnivåer utgör en förhandlingsfråga. Möjligheten till inflytande för hyresgästernas del är en fråga om kollektiv organisering och det är här Hyresgästföreningen spelar en avgörande roll. I Hyresgästföreningens lokala organisering har man utgått från de naturliga fysiska avgränsningarna ovan och har en lokal förening på Bredfjällsgatan och Gropens Gård, en annan på Hammarkullegatan och en tredje i Sandeslätt. Sandeslätt och Gropens Gård har en fördel genom sina trevåningshus och sin geografiska avgränsning som små egna samhällen i samhället. Bredfjällsgatan och Hammarkulletorget är större enheter med höghus som är öppnare i sin byggstil.

Det innebär en tuffare utmaning för Hyresgästföreningen att skapa samhörighet med trivsel- och gemensamhetskapande åtgärder i de båda områdena där höghusen och en öppnare byggstil dominerar. Samtidigt är det där mångfalden, och samtidigt behovet av gränsöverskridande möten, är som störst. Man har två syften med sitt arbete. Dels vill man stärka den sociala sammanhållningen och öka trivseln i området, dels få fler att bli medlemmar för att stärka sin position i förhandlingarna med Bostadsbolaget. Ena gången är man motpart till Bostadsbolaget i hyresförhandlingarna eller vid Bostadsbolagets försök att omvandla hyreslägenheterna i Sandeslätt till andelslägenheter, för att nästa gång vara samarbetspart i Aktivitetshuset eller kring något kollektivt arrangemang.

Gentemot hyresgästerna gör man många aktiviteter för alla boende, oavsett medlemskap eller inte. Man förhandlar hyror eller drar igång en cykeltävling med härliga kringfestligheter. Man utgör ett nav i sin lilla del av Hammarkullen och skapar förutsättningar för möten i vardagen där personer kommer lite närmare varandra och börjar

hälsa när man möts. Hyresgästföreningens arbete handlar om att stärka gemenskapen mellan människor och grupper i grannskapet utifrån de boendes egna intressen. Man har medlemsmöten, väljer styrelse och bildar olika projektgrupper beroende på vad som är på gång. Man fångar upp behov från hyresgäster som kan resultera i förhandlingar med Bostadsbolaget om nödvändiga renoveringar, fler lekplatser, odlingslotter, en fotbollsplan eller fler grillplatser. Det är ur dessa lokala nav det mobiliserande arbetet utgår.

Det som följt Hammarkullen genom alla år är organiseringen och kampen för värdiga boendevillkor, för föreningslivets rätt till lokaler och för att bevara lokala butiker. Den lokala föreningen i Sandeslätt har varit en viktig motor i den kampen, men också en inspiration för de andra lokala föreningarna. Kristofer Lundberg och Ola Terlegård har varit viktiga namn i utvecklingen av den lokala Hyresgästföreningen och Kristofer valdes 2018 även till ordförande i Hyresgästföreningen Västra Sverige.

Hyresgästföreningens arbete i det lokala samhällsbyggandet kommer att bli allt viktigare framöver. Områdets lokala krafter har inte en likvärdig röst i de utvecklingsplaner som formuleras i den mer citybaserade planeringskultur som domineras av andra intressen. Den senare gruppens distanserade blick föder helt andra tankar om vad som är en önskvärd framtid och ”hur man skall komma tillrätta utanförskapsområden som Hammarkullen, Hjällbo, Gårdsten och Bergsjön”.

Vårt Hammarkullen startar 2013

Vårt Hammarkullen är en viktig samverkansstruktur som etablerades 2013. Sammankallande är Hyresgästföreningen, men enskilda boende, föreningar och andra aktörer och grupperingar bland boende är inbjudna, liksom Bostadsbolaget, stadsdelsförvaltningen och representanter från akademien. Man kommer samman för att dryfta frågor angelägna för hela området och upprinnelsen 2013 var den negativa utvecklingen på torget. Vissa grupper hade etablerat torget som sin samlingsplats och skapat en stämning som skrämde andra grupper, inte minst kvinnor, att visats på torget. Boende hade haft flera möten för att diskutera hur kulturen på torget kunde göras vänligare, mer öppen och inkluderande.

Det Vårt Hammarkullen lyckades med var att etablera ett områdesforum där gemensamma frågor av det här slaget kunde diskuteras. Det lokala näringslivet fanns aldrig med. Staden representerades flera gånger av Stadslandet och ibland av Stadsbyggnadskontoret. Uppslutningen på träffarna varierade, men karaktären på dessa möten var viktig. Man var mån om hur man skulle sitta för att alla skulle se varandra, mötena förbereddes pedagogiskt av Hyresgästföreningens lokalföreningar, alla närvarande presenterades inför varje möte och protokoll skrevs vid varje träff. Tidigare kollektiva träffar hade oftast handlat om att mobilisera motstånd mot nedskärningar, stängning av biblioteket, minskning av personal på fritidsgården osv. Nu samlades man kring ett gemensamt intresse för demokratiskt lokalt samhällsbyggande. Som civilsamhälle ville man ta ett större och mer samordnat ansvar för barnens och ungdomarnas tillvaro i Hammarkullen. På de första mötena samordnades olika gruppers och verksamhets aktiviteter för barn och unga under skolans ledighet. Ett annat syfte var att etablera fler positiva och kollektiva arrangemang kring torget.

En avgörande kväll för Vårt Hammarkullen och Hyresgästföreningen var 9 mars 2017 när planering för byggnationen runt torget hade aviserats. Då sammankallades ett möte i Folkets Hus stora sal och över 100 boende deltog. Representanter för förvaltningen lokalt och centralt i staden, liksom bostadsbolagens ledningar och politiker var inbjudna. Mötet blev en skolning i lokal demokrati. Civilsamhällets aktörer var huvudpersoner och det var deras uppfattningar som skulle lyftas fram och speglas i de dokument som framtagits av stadsbyggnadskontoret som detaljplaner för området runt torget. Tio bord med en ordförande vid varje såg till att alla röster hördes och en sekreterare vid varje bord förde anteckningar. Dokumentationen blev omfattande och mångrostad. Det blev ett viktigt dokument för stadsbyggnadskontoret att ta med. Och detta var ett dokument som bröt den traditionella synen på medskapande där boende är tänkta att komma in i ett långt senare skede för att ge synpunkter. Nu var det de offentliga representanterna som var inbjudna att lyssna på boende som själva kallat till möte, förde protokoll och hade lagt upp en demokratisk plan för medborgarinflytande. När nu SDN-reformen avslutas finns mycket värdefull erfarenhet att lära av. Inblicken i Vårt Hammarkullen visar också på relationen mellan tre av Hyresgästföreningens olika arenor. I Vårt Hammarkullen uppmuntras hela området delta i samhällsbyggandet. När lokalföreningarna arbetar i grannskapet möts man kring de mer nära frågorna. Kampen för de boendes rättigheter och värdiga boendemiljö blir den tredje mer övergripande arenan. Balansen och relationen mellan dessa tre kommer att bli allt viktigare.

Aktivitetshuset och Folkets Hus

Hyresgästföreningen i samarbete med Bostadsbolaget och Stadsdelsförvaltningen öppnade 2018 Aktivitetshuset, ett 600 kvadratmeter stort föreningshus i bottenplan på den nyrenoverade delen av Bredfjällsgatan. Föreningarna har länge efterfrågat egna lokaler, men bristen på lokaler i området är stor. Detta var ett sätt att möta den uppkomna situationen. Föreningarna får inte egna lokaler, men får tillgång till en lokal för egna möten till en hanterlig kostnad. En inte oviktig del är att föreningarna här får en arena att mötas på kring föreningsövergripande intressen. Stora delar av hyran går till en pott de gemensamt har beslutanderätt över och motprestationen är kravet att engagera sig i den kollektiva gemenskapen i lokalen. Ur det engagemanget växer frågor som kan leda till att arbetsgrupper bildas. Aktivitetshuset är en komplex organisatorisk struktur där olika verksamhetsgrenar inlett ett samarbete, samtidigt som de tillsammans med föreningarna har ambitionen att forma ett tillitsfullt och delaktigt Aktivitetshus. Hela projektet öppnar för gemensamt lärande. Att etablera ett Aktivitetshus av det här slaget skulle kunna ses som en konkurrerande verksamhet till Folkets Hus som föddes ur en gemensam kamp bland boende och föreningar. Den verksamheten är beroende av resurser utifrån och har varje år fått allt tuffare krav från stadsdelsnämnden att dra in en större del av sitt kapitalbehov genom egna arrangemang. En viktig inkomstkälla kommer från föreningar som hyr lokaler i Folkets Hus. Den stora frågan är hur etableringen av ett Aktivitetshuset med billiga lokaler för föreningar påverkar den egna uthyrningen. På sikt kan den utveckling som här skisseras komma att gynna utvecklingen av Folkets Hus. De är en större aktör som kommer att bli allt viktigare som samlingsplats för det lokala samhällsbyggande som ligger som en unik möjlighet 2020. Folkets Hus

kvalitet ligger i förmågan att erbjuda lokaler för festligheter, utställningar, konferenser, filmvisningar, kulturarrangemang, utbildningar och föreningsaktiviteter av det större slaget. I ett Hammarkullen engagerat i lokalt samhällsbyggande bör möjligheterna för de båda verksamheterna att komplettera varandra vara goda.

Hyresgästföreningens kunskapandeprojekt

I sitt mobiliseringsarbete för att stärka de boendes position i förhandlingar med motparten vid såväl hyressättning som renoveringar, har man i Hammarkullen inlett ett långsiktigt samarbete med forskaren Jenny Stenberg på Chalmers Arkitektur och samhällsbyggnadsteknik. Ett av dessa samarbeten sker inom ramen för Lärande lab Hammarkullen, en plattform där fastighetsägare, boende, forskare och företag lär tillsammans om hur renovering av bostadshus kan göras långsiktigt, perspektivrikt och hållbart. Egentligen ett försök att i dialog utveckla en modell som stärker de boendes makt och inflytande så tidigt som möjligt i renoveringsprocessen. Det som blivit tydligt är skillnaden i styrkeförhållanden mellan bostadsmarknadens olika parter. Ett förhandlingsspel skapades i samarbetet mellan Jenny och Hyresgästföreningen och testades i ett rollspelsliknande sammanhang. Begrepp som normalt används vid denna typ av förhandlingar förklarades tydligt och steg för steg lät man personer genomleva en förhandlingssejour. Detta var ett försök att komma närmare de svårigheter Hyresgästföreningens företrädare möter när personer från många olika språkliga bakgrunder, som bor i samma trappuppgång, engagerar sig i renoveringsförhandlingarna. Projektet visade omfattningen på det pedagogiska uppdrag som väntar Hyresgästföreningen om fler skall vara med och få inflytande. I ytterligare ett av projekten har det digitala verktyget Maptionnaire använts som en hjälp att få kunskap om boendes uppfattningar om sitt område. Ungdomar med kunskap om såväl metoden som ett stort antal språk har knackat dörr och ställt frågor som digitalt programmerats in på kartbilder av Hammarkullen. På så sätt har Hyresgästföreningen kunnat få en bred kunskapsbas och bred förankring bland boende i sina möten med Bostadsbolagets representanter.

HEMBYGDEN OCH HAMMARKULLENS OLIKA KLUSTER

Folkets Hus, Hamsam, Karnevalen och Hammarkullen 365

I Hammarkullens civilsamhälle finns ett oändligt antal kluster som på olika sätt korsar och överlappar varandra. Ingen har en heltäckande överblick och i denna text omnämns bara ett mycket begränsat antal. Ett av dem är Folkets Hus som ligger centralt placerad vid torget. Man är väl förankrad i området, samtidigt som man även har två viktiga externa förankringar i ABF Göteborg och det nationella Folkets Hus och Parker. Arbetarrörelsen har här tydliga kopplingar till Hammarkullen, men genom de bidrag verksamheten får från stadsdelsnämnden är man också beroende av relationen till politikererna i nämnden. Folkets Hus är en blandning av en företagsliknande verksamhet och en medlemsorganisation med kommunal koppling. Den balansgången har man vandrat i 33 år och försöker undvika att vara fanbärare i alla de kamper och konflikter som varit mellan boende i Hammarkullen och kommunens olika företrädare. Här skiljer man sig från Hyresgästföreningen som också är en kamporganisation. Hamsam är genom sin form som föreningsråd en viktig och nära samarbetspart till Folkets Hus. Hamsams mest aktiva grenar idag är Karnevalen och Hammarkullen 365.

HammarkulleKarnevalen och Hammarkullens dynamiska och globala nätverk

Hamsam står som ansvarig för Hammarkullekarnevalen och har så gjort sen den tog sin början 1974. Tony Parath är karnevalsgeneral, boende i området och den person som tillsammans med Karnevalskommittén ansvarar för ledning och samordning. I jobbet ingår att anskaffa en budget på drygt två miljoner inför varje års Karneval, fixa så att 40 – 60 engagerande volontärer står redo inför förberedelserna/genomförandet/städningen och att föreningar, barngrupper, tivoli, knallar och underhållning finns och organiseras i tid och rum. Karnevalen är en del av Hammarkullens själ, en del av områdets självbild och något som sätter platsen på kartan vid samma tid varje år.

Två sidor värda att lyfta specifikt är för det första allt det arbete som under resten av året ligger bakom varje framträdande och för det andra samtidigt peka på de internationella kontakter som aktiveras. Ett år gjordes en fotoutställning av fotografen Raul Carrasco från

Centrum för urbana studier tillsammans med andra lokala konstnärer om just förarbetet. Under året hade de följt olika grupper och gav en intressant inblick i Karnevalens övriga vardag. Maria Wängersjö ger i sin bok om Karnevalens 40-åriga historia en fin och grundlig inblick i Karnevalens mångfald, det grundliga förarbetet och de internationella kontakterna.

1999 gjorde en kurdisk dansgrupp entré och väckte stor uppmärksamhet med sin dans. Maria Wängersjö berättar om Dilshad Hasttyar i föreningen Sköna Konster som kom från Kurdistan till Hammarkullen 1995 och fascinerades av Karnevalen. Kurdisk folkdans sker på stället, men den latinamerikanska rörde sig framåt i ett tåg. Dilshad började koreografera en dans där även kurdiska dansare kunde delta i tåget och 1999 föddes den kurdiska karnevalsdansen i Hammarkullen. Dilshad berättar för Maria att man från början bara var svenskar med rötter i Kurdistan, men sen kom intresserade etniska svenskar och andra personer med rötter i Persien, Albanien och Bangladesh in i gruppen. Dilshads fru Niyam filmade och lade ut på Youtube vilket ledde till att lokala grupper i Kurdistan började ta efter. 2010 och 2011 blev gruppen inbjuden att turnera i Kurdistan och med på resan följde ungdomar från såväl Hammarkullen som Göteborgs innerstad. Gruppen togs emot som hedersgäster av både stadsministern och kulturministern. Det blev ett stort erkännande för kurderna i Sverige.

Den kurdiska dansen blev på detta sätt ett vackert exempel på Hammarkullens kulturella och unika identitet, framväxt i samspel med områdets globala inre liv. Det är också ett exempel på medborgarnas förankring i rika globala nätverk i andra delar av världen. Många associerar detta globala ansikte med terror och våldsamhet. Likt synen på området demoniseras det internationella utbytet genom en ensidig fokusering på det negativa. Omvärlden ser inte det viktiga utbyte som ständigt pågår inom områden som handel, kultur, utbildning, turism och på det politiska och offentliga området. Utbytet med Kurdistan lyckades även sammanföra Hammarkullen med Göteborgs innerstad. Karnevalen som mötesplats för gamla och nya svenskar öppnade för just denna typ av gränsöverskridande och nyskapande samarbeten.

Aktiviteterna under året ser olika ut för olika grupper, men för några är arbetet igång hela året. Man åker under sommaren på turné till andra delar av landet eller till andra länder. På hösten repareras gamla dräkter och nya designas, parallellt med att nästa års karnevalstema planeras och nya deltagare skolas in. På våren börjar hårdträning, material beställs från Sverige och utomlands och dräkter börjar sys. Maria betonar föreningarnas bildningsarbete och sociala ansvarstagande. Danserna utvecklas hela tiden, men för många är det viktigt att knyta an till och föra vidare ett kulturarv och en historia från tidigare hemländer. Samtidigt vill man genom föreningsarbetet ge ungdomar en social tillhörighet till gemenskapen i Hammarkullen.

Genom sommarläger, studiecirkel och andra kulturaktiviteter har Karnevalsföreningarna blivit en lokal folkrörelse för bildningsarbete året om. Deras dubbla förankring i dels Hammarkullen, dels sina globala sammanhang, blir i denna berättelse till viktiga delar av den egna identiteten. Hammarkullen står inför en tredubbel utmaning. Hur kan medvetenheten om de positiva krafter som finns i denna mångfaldiga identitet göras synligare för medborgarna själva och

andra aktörer verksamma i området? Hur kan den i nästa steg vävas in som en viktig aspekt i det pågående och offensiva samhällsbyggande som pågår lokalt? Hur kan ett mer jämlikt, ömsesidigt lärande och öppet samtal inledas med det offentliga Göteborg, akademien, näringslivet och andra delar av det omgivande samhället och stadens vidare globala gemenskap?

Kulturvandringen och områdets kulturella utvecklingspotential

En närmare inblick i Kulturvandringen bjuder in intresserade att kika närmare på all kultur och konstnärlig verksamhet som pågår i Hammarkullens vardagsliv. Då blir det uppenbart att området bara är i början på en mycket spännande framtid. Under den helg i oktober som Kulturvandringen äger rum träder alla konstnärer fram från sina ordinarie sammanhang och visar upp sig gemensamt. Musiker uppträder, konstnärer med internationella rötter visar målningar, hantverk och skulpturer, deras ateljéer står öppna, muralmålningar och mosaikarbeten i området visas genom olika vandringar, barn från El Sistema sjunger, i Hammarkullens Konsthall pågår El Sistemas fotoutställning, elever från Hammarkullsskolan guidar runt på sin skola, i Aktivitetshuset pågår föreläsningar och utställningar, Chalmers studenter gör arrangemang som visar deras närvaro i området, Mixgårdens fritidsgård har föreläsningar, utställningar, lunchservering och en bar för fika, Mariakyrkan har öppet hus och Folkets Hus är kulturvandringens hjärta där mat serveras, utställningsbord står fyllda med material från olika grupper, lokala författares texter och uppträdanden avlöser varandra, hembygdsföreningens deltagare hälsar välkomna och konst på väggarna ramar in hela arrangemang. Konstnärer har lyft frågan om inte Hammarkullen även skulle kunna öppna för arbeten av områdets skulptörer för att på så sätt ge Hammarkullen ytterligare konstnärlig bredd. Det skulle ge ännu en aspekt på områdets konstnärliga verksamhet. Området har en egen Konsthall i Spårvagnsentrén, i rulltrappan ned och i den nedre hallen. Den administreras av Blå Stället vid Angered Centrum och har likt området i övrigt en stor utvecklingspotential. Kulturvandringen levandegör denna väv av kulturaktörer som del av en större gemenskap och navet i detta arrangemang är Gloria Esteban från Blå Stället.

INBLICK I ETT FÅTAL ANDRA KNUTPUNKTER I OMRÅDET

Som tidigare nämnts har ingen enskild person överblick över den väv av relationer och grupperingar som utgör Hammarkullen. Det kan ändå vara viktigt att göra några korta nedslag för att visa på variationen i ett områdes lokala livsformer. **Stödnätet** är en verksamhet med en 20-årig historia. Deras ambition har varit att bistå kvinnorna i området, men nu finns även ett Stödnät för män. Båda har ett rikt nätverk i området och ingår som en viktig länk mellan boende och myndigheter. Stödnätet är en viktig plats för bildning i en mängd olika ämnen, bland annat svenska, samhällskunskap, hantverk, simning och sömnad. Att ge stöd till deltagarna att bli mer delaktiga i samhället och stärka jämställdheten är två viktiga uppgifter. Svenska språket ses som en grundläggande förmåga, men verksamheten kan ge bistånd på tolv olika språk.

En stor grupp boende i Hammarkullen har rötter i **Somalia** och gruppen finns representerad genom ett flertal föreningar. De finns som en engagerad part i Aktivitetshuset, bedriver läxhjälp, har länge arbetat med nattvandringar i området för att stödja ungdomar som är ute sent, och utbytet och kontaktnätet med Somalia är omfattande. Det finns starka nätverk av kvinnor som bedrivit ett viktigt och betydande biståndsarbete när Somalia drabbats av svält och torka. Uppskattade har de stora solidaritetsarrangemang varit där kvinnorna ordnat luncher på Folkets Hus för att ekonomiskt stödja hjälparbetet på plats.

Mariakyrkan är i sig ett fint exempel på samarbete över verksamhetsgränserna. Samtidigt som de är aktiva i det interreligiösa arbetet utgör de en nod i nätverket Hammarkullen. Tidigare fanns även Svenska kyrkan som mer centralt placerad bedrev sin verksamhet vid torget. Av kostnadsskäl sålde de 2011 sin kyrka till en muslimsk förskola. Tillsammans med Missionskyrkan och Betlehemskyrkans församling bildade man en samarbetskyrka med namnet Mariakyrkan. Dit kom också en grupp unga kristna från andra delar av Sverige och bildade en ung gemenskap i Mariakyrkan, nämligen Kommuniteten Oikos. Kyrkan är en öppen plats för en vid gemenskap i Hammarkullen och solidaritetsarbetet är omfattande. En gång i månaden serveras lunch till nätverken i Hammarkullen. På fredagar serveras extra billig lunch för de som vill äta tillsammans eller vid behov få stöd. Man driver även ett språkcafé för nyanlända och har en egen förskola.

Folkhögskolan och akademien

I nya pedagogiskt utformade lokaler mitt på torget utgör Folkhögskolan en central del av det lokala samhällsbyggandet. 200 deltagare går på skolan i Hammarkullen och drygt 60 procent av alla som går allmänna programmet bor i Angered. Skolan har även lokaler i Hjällbo och Angered Centrum där ytterligare 200 deltagare går. I skolans styrdokument synliggörs arbetarrörelsens värderingar som den grund skolan vilar på. Man strävar i sitt arbete efter att bredda och fördjupa demokratin, stärka folkrörelserna, samt utveckla Angered tillsammans med dess invånare. Verksamheten skall organiseras på ett sådant sätt att medlemmarnas och deltagarnas resurser och erfarenheter tas till vara. Man skall aktivt delta i ett samhällsbyggande där solidaritet mellan människor, jämlikhet och människors mångfald

och lika värde utgör kärnvärden. På så sätt knyter man nära an till de riktlinjer som formulerats inom Folkets Hus och Hyresgästföreningen, men också till verksamheter inom offentlig sektor i Hammarkullen. Samarbetet med lokala föreningar är också en viktig del av Folkhögskolans verksamhet. Svenska från dag ett, det vill säga språkkurser för asylsökande, gör man bland annat i samarbete med Arabiska Bokstavscentret och Föreningen Stödnätet i Hammarkullen. Man har också bistått en förening med lokal för läxhjälp och bedriver sfi-undervisning. Skolan växer kraftigt och allmänna kurser på grund- och gymnasienivå ökar. Man har nu erbjudit utbildning på distans som många från Hammarkullen börjat läsa.

Folkhögskolan har under tre år haft en speciell matchningsinsats där fokus legat på att nå unga arbetslösa, men också att göra skolan känd i området. Anna Bryntse har haft tjänsten och sättet hon arbetat på har bidragit till ökat söktryck och gjort att skolan tagit en mer aktiv plats i lokalsamhället. Nätverket till andra verksamheter har stärkts genom Annas regelbundna närvaro som studievägledare på Medborgarkontoret, men också genom aktiviteter på Mixgården, ett nära samarbete med Arbetsförmedlingen, socionomutbildningen i Hammarkullen och platser i Hammarkullen där unga vuxna uppehåller sig. Folkhögskolans djärvhet i sitt arbetssätt har resulterat i en yrkesroll för lokalsamhällsorienterad studievägledning. På så sätt blir även de inspiratörer i det modellskapande områdesarbete där verksamheter som går det komplexa samhället till mötes utmanas till nytänkande i sin professions- och verksamhetsutveckling. Genom sin starka lokala förankring och sitt aktiva områdesengagemang utgör skolan en skarp kontrast till de Folkhögskolor utifrån som förlägger enstaka kurser till Angered.

Två noder Folkhögskolan utvecklat vidare och som kommer att få allt större betydelse är samarbetet med akademien och med Angereds Gård. Det är framför allt de estetiska fakulteterna inom Göteborgs universitet som på allvar gått in i ett fördjupat och långsiktigt samarbete. Skolan har på så sätt lyckats utveckla innehållet i sina egna kurser, samtidigt som de bidragit till breddad rekrytering av nya studenter till universitetet. Man har genom samarbetet kunnat erbjuda särskilda kurser i musik, konst, konstnärligt skrivande samt teater. Det man strävar efter är en fortbildning av sin personal i estetiska läroprocesser, samt olika pedagogiska metoder för att få in det sättet att tänka och handla i alla kurser. Samarbetet med akademien är även ett sätt att påverka den akademiska miljön till större öppenhet för professions- och verksamhetsutveckling där mångfald ses som en kvalitet. Det djärvaste steget är taget av The Music College, en högskoleförberedande musikutbildning i samarbete med Högskolan för scen och musik. I det samarbetet utbildar Folkhögskolan självständiga musiker och producenter som samtidigt stärker den urbana musikplattformen.

Folkhögskolan har fört arvet vidare från den tid då Hammarkullsskolans högstadium sågs som en musikskola. Idag lägger förskolan genom El Sistema en musikalisk grund att bygga vidare på för Kulturskolan som i samarbete med skolorna för musiktraditionerna vidare. Mixgården har egen studio och bedriver avancerad stöttning av ungdomars musikintresse. Folkhögskolan står genom Music College redo att bistå med nästa steg och fyra av deltagarna gick förra året vidare till musikstudier på Högskolan för Scen och Musik vid Göteborgs universitet. I samarbete med Valand och HDK bedrivs

konstutbildningar, gästlärare deltar på Folkhögskolan och olika projekt, utställningar och workshops genomförs. Även här har deltagare gått vidare till akademiska studier. Konsten i samhället är en distanskurs på Folkhögskolan och Angereds Teaterskola genomför en kurs i samarbete med Angereds teater och Högskolan för Scen och Musik. Samarbetet med socionomutbildningen har försvagats i och med att utbildningen flyttade från Hammarkullen till Angered Centrum. Däremot ordnar kursen Socialt arbete på samhällsnivå inom Socionomprogrammet en konferens i Hammarkullen två gånger per år tillsammans med deltagare på Folkhögskolan.

Angereds Gård

På Folkhögskolan kan man välja att läsa en kurs med profil Utemiljöskötsel som är förlagd till Angereds Gård, ett kunskaps- och utvecklingscenter som drivs av Naturbruksförvaltningen. Bostadsbolaget erbjuder praktikplatser och finns med som en nära samarbetspart i det arbetet. Det som här öppnar sig som ett framtida kluster är kopplat till Stadslandet och det arbete som Dan Melander bedrivit för att få till konkret stadsnära odling, utbildningsinsatser och globalt nätverksbyggande. Verksamhetsledaren för Angereds Gård, Jan Andersson, har tillsammans med sitt team och med stöd av Stadslandet fått till ett utvecklingscenter som på mycket kort tid startat utbildningar och byggt ett kontaktnät kring frågor om urban, peri-urban och rural utveckling. De har satt fokus på att bli det första utvecklingscentret i Sverige för agroforestry. Man söker knyta experter inom området till sina olika utbildningar och genom EU-stöd har man nu stärkt sin position på området. Tillsammans med Stadslandet utvecklas på så sätt kompetens inom områden som hållbar turism, gröna näringar, lokal ekonomisk utveckling i samverkan mellan stad och land, lokal livsmedelsproduktion med odling och djurhållning tillsammans med utveckling av en inkubatorverksamhet för dem som vill starta nya företag inom sektorn.

Angereds Gård utvecklar även testbäddar för närodling som kan förse offentlig verksamhet som förskolor, skolor och äldreboenden med närodlad mat. Förskolor i Hammarkullen har inlett köp av närodlade grönsaker. Man har märkt att personer som kommit med i olika yrkesutbildningar snabbt lärt sig svenska och på så sätt fått en starkare plattform i det svenska samhället. De ekologiska utmaningarna står högst på samhällets dagordning och här finns utmärkta förutsättningar för aktörer i Hammarkullen att utveckla tätare arbeten. Det kan dels ske genom utbildningar i samarbete med Folkhögskolan, dels direkt via kurser som Angereds Gård själva utvecklar. Folkhögskolan, Angereds Gård och deras samarbeten med akademien utgör kluster som skulle kunna bli utvecklingsnav för många av de rörelser som pågår i både Hammarkullen och Bergum-Gunnile.

Hammarkullens årligt återkommande hembygdsaktiviteter och samarbete med sektor 1

Hammarkullen är hembygd för många människor och traditioner är en viktig del av den sidan. Varje år pågår återkommande aktiviteter, samma tid på året och med stor uppslutning av människor från Hammarkullen, övriga Göteborg och mer långväga ifrån. Att i början av året få en almanacka om när dessa aktiviteter äger rum hade varit en viktig samlande struktur för boende och en intresserad omvärld. För personal i olika verksamheter hade det underlättat ett möj-

ligt engagemang i det lokala samhällslivet. [Karnevalen och Kulturvandringen](#) är redan presenterade. I slutet av juni brukar [Grill-VM](#) med loppmarknad, underhållning och andra festliga inramningar gå av stapeln. Mixgårdens och MiniMixs barn och ungdomar står som arrangörer och ungdomarna i Mixgårdens sommarverksamhet Fixarna samlar samtidigt in pengar till ett solidaritetsprojekt i världen. Det fina med denna dag är att verksamheternas ”inre kultur” flyttar ut i Hammarparken. Med T-shirts med verksamhetens namn och ordet solidaritet tryckt på tröjan bemannar barn och ungdomar olika stationer och rör sig som ansvariga bland alla besökarna. Detta har av barn och unga blir här kulturbärare och ansvariga för ”Hammarkulleandan”. De speglar sig i besökarnas glädje över arrangemanget, njuter av vad de tillsammans kan åstadkomma och i bakgrunden finns hela tiden stöttande och uppmuntrande personal.

Den här typen av områdesbaserade samarbeten har en avgörande betydelse för de speglingar området erbjuder unga upptagna med att forma sin självbild. När en av ungdomarna beskriver sig själv som Hammarkullebo med orden ”Vi är världen” är det den här gemenskapen han bland annat beskriver. Hyresgästföreningen har två sommararrangemang som på liknande sätt samlar boende i området. Även här går ungdomar i T-shirts med solidaritetstema som kulturbärare för arrangemangen. [Summerdreams](#) är musikfesten som lockar många barnfamiljer och ungdomar att lyssna på såväl lokala förmågor som artister utifrån. Föreningar säljer hantverk och serverar mat och fika. [Festa 190](#) är Hyresgästföreningens gröna arrangemang och ingår i ett samarrangemang mellan alla samhällen från Hjällbo, längs länsväg 190 upp till Nossebro. På en gemensam dag träder alla fram och gör arrangemang längs hela riksväg 190. Under året vävs man samman av LAB 190 som är en interaktiv plattform för samarbete kring gröna näringar, hållbar turism och infrastrukturfrågor. Detta är ett nätverk som stödjer Hammarkullens utveckling och mer aktiva roll som peri-urbant nav i samarbetet mellan land och stad. Andra kollektiva arrangemang i området är [firandet av advent, Eid, persiskt nyår och olika nationaldagar](#). Förskolan och El Sistema intar varje år torget med sång och musik.

José Romero och Yarko Rhea Salazar på Hammarkullens Folkets Hus drog 2018 igång [Angereds egen bokmässa](#). Ett årligt arrangemang där lokala författare presenterar sin produktion. Samma helg 2018 ägde ännu en manifestation rum då över 1 000 ungdomar från Angered satt i Angereds Arena och lyssnade på [Poesi från Orten](#). På bokmässan 2019 berättade Mohammed Ali från MiniMix i Hammarkullen om det fantastiska i att så många ungdomar kom samman för att lyssna på Ortens egna poeter. Ungdomar fångades av lokala poeter som med sitt eget unika språk benämnde en verklighet många väl kände igen. Uppbackningen från de kommunala sammanhangen var man däremot besviken på. Runt alla dessa arrangemang finns starka nätverk som gör aktiviteten till en speciell dag för området. Den rörelse som sakta växer är offentlig sektor som medaktörer i dessa kollektiva processer. Allt fler verksamheter lägger in dessa aktiviteter som en självklar del i den egna verksamhetens planering. Man ger på detta sätt kraftfulla bidrag i sin egen verksamhet till de berättelser om området som skrivs utifrån de boendes egna erfarenheter och viljetryningar.

Verksamheter som dessutom formar tjänster med lokalsamhällsförändring (stadsdelsarbetare), parallellt med sitt kärnuppdrag,

bidrar även med resursförstärkning till områdets kollektiva sammanhållning.

Den djupare innebörden i detta sammanflätande arbete handlar om det ständigt pågående identitetsarbetet bland barn, unga, vuxna och äldre. Mohammed Ali och hans kollegor från Stockholm pratade på Angereds bokmässa 2019 om betydelsen av begreppet Orten. De såg delningen av staden och demoniseringen av förorten som utmanande och pratet om utanförskap som förfrämligande. När de själva sätter ord på sin vardag, sina erfarenheter och sina drömmar sker det utifrån ett helt annat språk. För att markera den utveckling de själva är inne i pratade de om Orten som ett centralt begrepp. Orten bygger på likheterna mellan Rinkeby, Tensta, Rosengård, Gårdsten, Biskopsgården och Hammarkullen. Orten benämner deras gemensamma landskap, poesin blir ett av många gemensamma uttrycksformer och tillsammans skapar de som unga svenskar en stolt erfarenhetsrik gemenskap. Det är ett Sverige som pratar och söker respektfull och jämlik kontakt med ett annat Sverige.

OFFENTLIG VERKSAMHETS NYA ROLL I ETT GLOBALISERAT SVERIGE

Mixgårdens fritidsgård

Mixgårdens fritidsgård är den verksamhet som blivit modellskapande för sin förmåga att upprätthålla en välstrukturerad kärnverksamhet, samtidigt som man utvecklat excellens vad gäller områdesarbete. Engagemanget i det lokala samhällsbyggandet i en ständigt föränderlig miljö öppen mot världen är tydligt. Genom sin närhet till ungdomarna och deras olika förankringar i området har man skapat ett unikt nätverk ut i stadsdelens olika mikromiljöer. Den tillit som på detta sätt växt fram har lett till att gården blivit en trygg punkt även för andra vuxna i området, till exempel för föreningsföreträdare och föräldrar. Andra verksamheter har genom åren lärt sig använda Mixgården som en plats där man själv kan få en scen för möte med ungdomar man haft svårare att nå på sin egen arena. En kväll i september 2019 firades återinvigningen av gårdens nyrenoverade lokaler och i en soffa satt två anställda på biblioteket i Hammarkullen med spännande ungdomsböcker. Socialtjänsten fanns tidigare på gården en kväll i veckan. Arbetsförmedlingen ville träffa ungdomar, presentera lediga arbeten och prata CV-skrivning. Mixgården blev platsen där ungdomar trängdes för att få låna en dator, prata med en arbetsförmedlare och få tips om hur de skulle skriva CV. Lärare från Nytorpsskolan har i samarbete med personalen använt verksamheten för kulturskapande arbete. I december varje år ordnar ungdomarna själva Mixgalan. Gården stylas om till en gala- och festlokal. Ungdomarna har valt personer att lyfta fram vilka gjort speciella insatser för Hammarkullen under året. Personerna kallas upp på scenen, får en utförlig motivering uppläst, en statyett och utmärkelsen Årets folkbildare, Årets lärare, Årets musiker, Årets arbetare osv. Här intar ungdomarna rollen som områdesansvariga, Mixgården blir områdets festlokal och hela Orten är inbjuden. Ett vackrare uttryck för den fostran till aktivt medborgarskap som sker är svårt att hitta.

När Somaliska föreningen fick besök av en delegation bestående av borgmästare, politiker och andra företrädare från sitt tidigare hemland saknades en egen föreningslokal. Personal från Mixgården och

ungdomar med rötter i Somalia fick agera värdar, gården ändrades än en gång om till en snyggt dukad lokal, ett värdigt mottagande hade skapats och det satt ett 20-tal personer och fick ta del av den positiva utveckling som pågick i Puntland, Somalia. Ungdomarna beskriver gården som sitt vardagsrum, men det finns alltid gott om plats för gäster. Mellan 80-130 besökare går ut och in en vanlig kväll. Regelbundna besökare är fältassistenterna som är en annan viktig grupp i ungdomarnas liv. De rör sig friare i området på kvällarna, men ett besök på gården hör till rutinen. Tillsammans med Mixgårdens personal har de också temaverksamhet för ungdomar i skolan där man i spännande former arbetar med bland annat värderingar. Torgny Johansson, en pensionerad lärare från Nytorpsskolan, har i många år regelbundet bedrivit läxhjälp på gården. Man har ett nära samarbete med socionomutbildningen och studenter bedriver regelbunden läxhjälp och gör sin praktik där.

Höjdpunkten 2018 var gårdens samarbete med Stadsmuseet och erbjudandet att inreda ett rum på museet som "Mixgården" i samband med museets utställning kring Hammarkullens egen fotograf Jens S Jensen (se foto sida 2). En intressant utställning om en fotograf som presenterade människor från Hammarkullen i ord och bild. Han återkom var tionde år och gjorde nya reportage fyllda av nyfikenhet och respekt för de boende han träffade. Han blev en viktig del av Mixgården. Att de fick mötas på museet hade varit stort även för Jens, om han levat. Tyvärr var det en minnesutställning efter hans allt för tidiga bortgång.

Tidigare nämndes fritidsgården som den plats där Karnevalen tog sin början. Gården övergick sedan till att bli bas för en musikrörelse som kom att fostra många turnerande rockband. På 90-talet och 2000-talet blev Mixgården genom sin öppenhet och lyhördhet för det som rörde sig i ungdomsgruppen en plantskola för den framväxande hip-hoppen. Rap och Breakdance kom att bli många ungas intressen och gården skapade självklart rum och utrustning som stöd för de som var intresserade. I Hammarkullen blev Hip Hop-kollektivet Hammer Hill Click det stora namnet. De blev en inspirationskälla, inte bara för sin artistiska talang, utan också för att de var ett uttryck för det mångkulturella Angereds förmåga till gränsöverskridande skapande. Även denna gång var det unga människor, nu med rötter i många olika länder, som gick samman för att skapa något positivt i en tid när omvärlden ensidigt fokuserade på negativa sidor av området. Det var en bildningsrörelse där de äldre ungdomarna fostrade och förde in de yngre i en positiv lärande gemenskap. Den stora tragedin för gruppen var när två medlemmar omkom i den stora diskoteksbranden i Backa 1998. Hammer Hill Click fortsatte ändå turnera in på 2000-talet. Parallellt till Ortens poeter där unga idag organiserar sig och inspirerar varandra till poetiska uttryck är lätt att se. Nyrenoverade Mixgården fortsätter som musikalisk plantskola med egen inspelningsstudio och känsla för hur stödet till ungdomars musikaliska uttryck ska se ut.

Vad är speciellt med Mixgården? När besökaren kommer in på gården går hen in i en kultur. Det innebär att bli sedd av någon personal som snart vet vad du heter. Som ung märker du att du klivit in i en gemenskap, en väv av relationer som upprätthålls genom det samspel som sker på gården. Det finns vissa saker som gäller och upprätthålls av i första hand personalen, men också av kulturbärande ungdomar. Man är inte våldsam, använder inte kränkande språk

eller droger, visar varandra respekt och är rädd om inredning och lokal. Alla vet vad som gäller och många testar om det också gäller i handling. Tillsäkringar sker, men alltid med glimten i ögat. Hur man säger till och sätter gränser är en förmåga man förfinat genom åren. Den som har bäst relation till en person som på ett tuffare sätt utmanar verksamheten är den som är bäst lämpad att ta det svåra samtalet. Kroppskontakt och en kram är vanligt. Ungdomar bjuds in att ta ett större ansvar i verksamheten och får då ingå i gruppen De Utvalda. Det handlar då om att vara förebild och kulturbärare.

Att vara en öppen verksamhet för så många ungdomar som fritt rör sig ut och in, där ett stort akvarium står i entrén, dukar ligger på borden, mängder med ömtåliga prydnadsaker finns överallt och väggarna är belamrade med tavlor och föremål, ställer krav på en personal som är sammansvetsad och känner tillit till såväl varandra som till ungdomarna. Att denna varma och hemlika miljö är möjlig att upprätthålla varje kväll beror till stor del på det dagliga personalmötet innan stället öppnar. Då träffas personalen under en dryg timma för att gå igenom kvällen innan, bearbeta förfrågningar om samarbeten och planera kvällen som väntar. Områdesförankringen och det rika nätverket gör att man hela tiden har en djupgående kunskap om vad som är på gång i Hammarkullen och den egna rollen där. Denna kunskap engagerar också ungdomarna till aktivitet. På mellanstadiet har det länge funnits behov av en verksamhet för mellanstadiebarn som erbjuder alternativ till en ibland allt för tuff miljö runt torget. En av ungdomarna på gården såg detta som ett allvarligt problem.

MiniMix – ännu en verksamhet för unga startar 2015

För fem år sedan kämpade Mohammed Ali, uppvuxen i Hammarkullen och tidigt en aktiv ungdom på Mixgården, för att få till en liknande verksamhet för den yngre gruppen ungdomar 10 – 13 år. Han oroades av antalet mellanstadiebarn som uppehöll sig på torget sen eftermiddag och kväll, men utan det stöd från vuxenvärlden som Mixgården varit för honom. Gården hade varit en fostrande miljö i vandrigen fram till den aktiva medborgare han är idag. Han fick stöd från Mixgården att ta upp kampen för att skapa en liknande verksamhet för yngre barn och verksamheten har nu funnits i fem år. Återigen blev Röda Stugan vid torget en viktig samlingsplats för de yngre Hammarkulleborna. Tillsammans med Abdikarim Farah utgör de båda nu navet i en större personalgrupp unga engagerade anställda som gör denna verksamhet till ett viktigt nav för den yngre målgruppen. I samma lokal ligger Parkleken vilket gör att olika åldrar och föräldrar blandas. Även på MiniMix är kunskapen om olika aktörer i Hammarkullens civila och offentliga liv stort och samarbetet omfattande. Från tidig ålder får ungdomarna hjälp att med stolthet se den större helhet de är del av i sin hembygd. Deras roll i Grill-VM beskrevs tidigare som ett fint uttryck för deras roll som kulturbärare.

På MiniMix bedrivs en verksamhet där ungdomarna spelar pingis, kan träna gympa, får möta mental träning och fostras av en grupp anställda som kan namnen på alla, har kontakt med deras föräldrar och följer dem hem om de känner sig otrygga när gården stänger. Det är en plats där de bara kan hänga, får vara sig själva, utveckla nya relationer till vuxenvärlden, får stöd i formandet av goda kamratrelationer och stärks i att se på sig själva och sitt område med stolthet.

Några ungdomars möte med socionomstudenter uttryckte detta väl:

”

Utanförskapsområde, det är andras bild av Angered, inte vår

Om ni som grupp skulle säga vad Angered står för för er, vad skulle ni då säga?

”

Gemenskap! Vi är väldigt olika, men har fin gemenskap

Även MiniMix axlar den dubbla rollen av fokus på kärnverksamhet och aktivt områdesarbete. I teamet av anställda är spridningen på bakgrunder stor och personalen pratar många olika språk. På så sätt blir de också modellskapande för den verklighet barnen och ungdomarna själva representerar.

På MiniMix föräldramöte i oktober 2019 pratade flera om stoltheten att ha vuxit upp i Hammarkullen och någon kallade det Made in Hammarkullen. Made in Hammarkullen är tydligt för många som vuxit upp i Hammarkullen, men att klä det i ord är svårare. Det handlar om ett lokalt samhällsbyggande där ökande mångfald stimulerat boende och anställda till ökat fokus på lokalsamhällsbyggande, samverkan med andra och utveckling av en boende- och verksamhetskultur där mångfald, snabba förändringar, mångas delaktighet, ständig organisering och tillitsfullt relationsbyggande utgjort några av beståndsdelarna. Tack vare detta sammanhållande kitt blir även föräldramötet på MiniMix en spegling av dessa faktorer. Samma varma känsla och kulturskapande fanns på mötet, men var också det som blev levande på områdesnivå när de unga gick runt i sina T-shirts som kulturbärare på Grill-VM. Även andra verksamheter betonar det stora värdet av MiniMix. Öppna verksamheter som biblioteket berättar om svårigheten att bedriva sin verksamhet när MiniMix är stängt och för många barn med behov av meningsfull verksamhet då strömmar till dem.

Områdeskopplingen stärkte förskolans och skolans kompensutveckling på 2000-talet

Ett nära och respektfullt samarbetet med föräldrarna blev en central faktor för såväl förskolans som skolans positiva utveckling. På Emmaskolan var det en avgörande faktor att eleverna såg denna hållning från skolans sida gentemot deras föräldrar. På så sätt skapades en trygghet och stödjande vuxenallians för barnets vidare lärande. Här spelade pedagogernas kunskap om lokalsamhället in. I perioder blev vissa etniska grupper mer utsatta och behandlades med bristande respekt i området. Utifrån den kunskapen inledde Emmaskolan ett närmare samarbete med just den gruppens föräldrar. De bjöds in till skolan för att berätta om sitt tidigare hemlands kultur. Det blev till en arbetsmetod som gav möjlighet för eleverna att träna gott mottagande, intervjueteknik och frågor förbereddes som gjorde mötet till en lärande tillställning på flera sätt. Där visade också skolan som institution respekt dels för de många olika kulturer klassen var bärare av, dels föräldrarna som värdefulla kunskapsbärare. Skolan fick på så sätt också kunskap om de olika kulturer och värdegemenskaperna eleverna var bärare av. Pedagogerna utvecklade samtidigt en lärandekultur där olikhet sågs som en kvalitet, något som bidrog till att denna hållning också spreds i området. Detta sätt att arbeta stärkte inte bara föräldrarna utan också den institutionella tilliten i området.

I boken *Värdegrund och mångkultur i handling** begreppsliggörs Hammarkullepedagogiken genom att ge en inblick i arbetet på Emmaskolan, men framför allt följa ledning och personal i sin verksamhet på Hammarkullegatans förskolor och förskolan Slottet. Parallellerna mellan förskolan och skolan var många. En närvarande ledning med stort förtroende och tillit till sin personal visade sig vara en central faktor. Samarbetet med föräldrarna och en förmåga att arbeta med aktiv verksamhetsorganisering utifrån de lärdomar som

gjordes var bekanta faktorer från tidigare epoker i Hammarkullen. Såväl förskolan Slottet som Emmaskolan är sedan nästan 10 år tillbaka etablerade i egna nya byggnader formade utifrån de pedagogiska idéer verksamheterna utvecklat. Likt kampen boende bedrev för att få till ett Folkets Hus kämpade personal och ledning tillsammans med barn och föräldrar för att få till en fysisk gestaltning utifrån sina pedagogiska idéer. Förskolan Slottet har blivit ett centralt nav för El Sistema. Även här var samarbetet med föräldrarna en bärande axel, liksom förmågan att utveckla en levande verksamhetsorganisering. Även Kulturskolan har varit en viktig del i det arbetet.

Såväl förskolan som skolan är verksamheter och kulturer som behöver planera och skapa strukturer och system som ger stadga, förutsägbarhet och trygghet för alla i verksamheten. Man är del av övergripande styrsystem, ingår i linjen som utifrån olika styrdokument och riktlinjer behöver kunskap från verksamheterna för att bland annat fördela resurser, planera framtida investeringar, balansera olika intressen eller göra bedömningar av personalbehov. Den stora utmaningen är hur mångfalden och rörelserna i de lokala livsmiljöerna kan få en mer central roll i den övergripande planeringen och verksamhetsstyrningen. En sådan förändring skulle kräva extra tillitsarbete av övergripande ledningsnivåer. Det som för personalen i frontlinjen, som går det komplexa samhället till mötes, ter sig som en självklar och nödvändig förändring av verksamheten kan för ledningsnivåer längre bort te sig helt främmande. Där kan strävan vara att få grepp om budget och se hur verksamheter inom olika sektorer kan bli mer enhetliga och möjliga att jämföra, mäta och kontrollera. På så sätt kan kortsiktiga och mer mätbara mål uppnås, men det mer långsiktiga tillitsbyggandet, lärandet och samspelet med den lokala mångfald Hammarkullens delområdena präglas av får betala priset. Att hitta en fruktbar dynamik och balans mellan dessa båda nödvändiga delar av den kommunala förvaltningen har varit svårt. Genom att tydliggöra den begreppsliga sidan av det pågående utvecklingsarbetet kan det förhoppningsvis bli lättare att kommunicera med andra delar av samhället om värdet av detta arbete.

Förmågan hos den lokala ledningen inom förskolan och skolan att balansera tillhörigheten till dessa trögare och mer övergripande strukturer, med öppenheten för den lokala mångfalden och de dramatiska områdesförändringarna väcker respekt. Det har för dem varit avgörande att ha tillit till den egna personalens förmåga att hela tiden skapa dynamiska mötes- och lärandestrukturer som levandegör styrdokumentens krav och förväntningar. Det finns en förmåga att ha en pedagogisk plan för varje tillfälle, med en öppenhet för att den skulle utmanas, justeras och anpassas under pågående arbetsmoment. Personalen hade en förmåga att vara i osäkerhet när en plan inte höll, bevara ett lugn i det tillfälliga kaoset, lyssna av och tolka var förändringar behövde göras och i dialog med barnen, eleverna och andra närvarande pedagoger göra små eller större justeringar. Imponerande förmågor som utvecklats succesivt genom det tillitsfulla klimat som fanns inom personalgruppen och i förhållande till en närvarande ledning. Dessa förmågor är också det som gjort att tilliten till verksamheten från barn, elever och föräldrar vuxit och spridit bilden av excellenta lärmiljöer. Om kunskapen om denna Hammarkullepedagogik blev mer känd skulle det också göra rekryteringen av personal med intresse för denna typ av kompetenser enklare. Det skulle i sin tur bidra till att boende i Hammarkullen fick ytterligare en anledning att sträcka på sig. I viss utsträckning söker sig personal redan

*Red. Monica Haraldsson Sträng, kapitelförfattare L. Fryk, 2016

idag till verksamheterna för deras goda rykte. Bedömningen är att här finns mycket mer att göra.

Områdestänkandet och miljöarbetet inom förskolan väcker respekt

Förskolan har länge tagit det pedagogiska arbetet på stort allvar, barnens delaktighet och inflytande är en stående punkt på varje utvärdering, samspelet med närområdet likaså och ekologiskt tänkande har varit en avgörande del av deras pågående utvecklingsarbete. Miljöarbetet har under lång tid handlat om sopsortering, besök på återvinningsstationen, promenader i skogen för att söka material från naturen att ta med till förskolan och därifrån arbeta vidare med skapande verksamhet. På vandringarna i naturen blir djuren de möter något som skärper uppmärksamheten om den biologiska mångfalden och barnen får tidigt lära sig att man är en del av ett större sammanhang. Detta går sen igen i egen odling och besök på en lokal bondgård. Där får barnen kunskap om varifrån maten kommer. I nästa steg fokuserar man på vad som händer när mat slängs och därigenom blir kretsloppet en del av förskolans bildningsarbete. Samtidigt lär sig barnen ansvarstagande, konsekvenstänkande, förmåga till samarbete i de olika projekt som formas i detta arbete och den omgivande naturen, lokalsamhället och andra verksamheter blir en del av förskolans vardag. Personalen driver parallellt ett målstyrt arbete där man söker mäta konsekvenserna av detta långsiktiga miljöarbete.

Utvecklingsansvarig på Bostadsbolaget för samtal med förskolans ledning om möjligheten till förbättrad kompostering av matavfall. I samarbete med Fixoteket pågår försök att skapa ett pedagogiskt centrum vid deras lokal på Bredfjällsgatan. Tanken är att spegla hela processen där lokal odling vid odlingslotterna knyts tillbaka till deras eget matavfall som blir jord som till slut blir grönsakerna de ser i odlingen och som blir mat på förskolan. Nytorpsskolan har redan inlett ett samarbete med Bostadsbolaget och Fixoteket där dessa idéer finns med. Denna typ av Hållbarhetsarbete knyter samman Hammarkullen med det mer systematiska arbete kring hållbarhet som pågår i Bergum med lantgårdar som fungerar som utbildningsnav och Angereds Gård som blivit ett dynamiskt center för stadsnära odling och modellodling i Angered. Här öppnas ännu ett område som mer strategiskt utvecklat skulle kunna bli ett av Hammarkullens många ansikten.

Skolans områdestänkande

Hammarkullsskolans engagemang i barnens lokala sammanhang har berörts i samband med Kulturvandringen. En nyckelperson i det sammanhanget har varit skolans kurator Ebba Hermelin som gett områdesarbete inom skolan ett tydligt ansikte. Hon är skolkurator och i den rollen möter hon många barn och familjer, inte minst de som kämpar med uppehållstillstånd, hemlöshet eller annan form av utsatthet. Hennes förmåga att gå i nära dialog med dessa personer, samtidigt som hon utifrån dessa erfarenheter arbetar med skolutveckling och områdesengagemang är beundransvärt. Hon var en viktig person när arbetet för flyktingamnesti inleddes, liksom när AB Framtiden avsatte 500 lägenheter för hemlösa barnfamiljer i Göteborg. Hennes mångåriga förankring i Hammarkullen har gett skolan gedigen kunskap om de kollektiva rörelser som pågår i området.

Våren 2019 genomfördes forskningsprojektet Children as co-creators of the urban space tillsammans med forskare från universitetet och Chalmers arkitektur och samhällsbyggnadsteknik. I samarbete med Joakim Erikssons arbetslag i årskurs 8 på Nytorpsskolan i Hammarkullen organiserades vårens PRAO-verksamhet (två veckors arbete i yrkeslivet). Eleverna skrev dagböcker inför och under PRAO-veckorna och nedan följer två citat som speglar varför områdesarbetet i skolan är så avgörande:

” Innan PRAO så var jag väldigt nervös och orolig om vad som skulle kunna hända... de kan även betrakta mig annorlunda om jag kommer från förorten eller från vilken ras jag kommer ifrån. Efteråt så blev det bättre att jag fick veta att ingen hade någonting emot mig.

” ... jag jobbade i en förort, men jag visste inte ens vart detta stället var någonstans. Jag var spänd, taggad, lite osäker på mig själv, men ville ändå visa alla på arbetsplatsen det bästa jag har och en bra bild av både mig själv och "utlänningar/förorter". Jag ville jobba inte bara för mig själv utan för alla som mig, samt mot segregation och fördomar mot allt och alla. Efter att jag har jobbat i 8 dagar känns det bra. Jag är stolt över min insats och kanske förändrat något i någon annan.

Det är uppenbart att den demoniserande bilden av förorten påverkar barns och ungas sätt att förhålla sig till världen. Den mångåriga kollegan och pedagogen på Campus Angered, Anna Nelson, intervjuade några studenter som läst tre terminer på programmets filial i Hammarkullen. Det kan vara intressant att parallellt höra några tankar om deras resa till Hammarkullen:

"Jag var skeptisk men förstod efter några dagar att det inte var farligt i Angered och att gruppen som vi hade blev trygg. Då fick jag ringa min mamma och få henne att förstå att det inte var som hon trodde med Angered. Jag kommer att stanna här, det är bra!"

"Vill verkligen säga en sak- det där med " förorten" som ni tog ur oss i Hammarkullen, det var viktigt. Att vi själva fått skapa bilder av det och inte gå på bilder om hur det är. Vi var där och såg att det var mer strukturella fenomen. Jag förstår nu nåt om segregation som jag förstod där och tagit med mig om att strukturella livsvillkor gör så mycket med människor. Att vara i förorten har ett värde som vi har med oss som inte finns i stan."

"I projekten som var på socialkontor, med barnkonventionen, Hyresgästföreningen och ut i området lärde vi oss att allt möjligt var socialt arbete - vi var med och skapade möten och var liksom i samhällsbyggande - det var så häftigt att se att man kunde arbete så och vara del av Hammarkullen."

Joakim Eriksson har regelbundet välkomnat våra socionomstudenter till Nytorpsskolan. Mitt 10-åriga samarbete med honom har gett mig ovärderlig inblick i värdet av en pedagog som förmår axla ett tillitsfullt samarbete med föräldrarna, ett långtgående engagemang i elevernas lärande och stort intresse för den verklighet som utgör elevernas vardag efter skolan. Han var den drivande kraften i PRAO-samarbetet när 35 av 65 elever erbjöds PRAO-platser i Hammarkullen. De knöts till verksamheter beskrivna i denna text och som på olika sätt är aktiva i det pågående lokala samhällsbyggandet.

Inför PRAO-veckorna fick eleverna arbeta med föreställningarna om Hammarkullen och hur de själva såg på sitt område. I mindre grupper lyfte de fram vad de såg som områdets styrkor:

Mångkulturellt samhälle. Hammarkullekarnevalen. Fungerande kommunikation. Nytorpsskolan. Bra lärare. Lättare att förstå andras kultur. Vi lär av varandra. Vi respekterar varandra. Alla känner alla. Man lär sig nya språk. Vackra hem. Vänner. Parken och idrottsplatsen. Biblioteket. Mötesplatser. Servicebutiken. Många nya projekt. Vi är enade. Finns mycket att göra på fritiden. Bra fritidsgårdar. Folk umgås med varandra. Barnen här är ute mycket mer än i andra områden. Mycket poliser. Mycket konst i Hammarkullen. Hammarkullen är hållbart. Området beskrivs med mycket kärlek. Det är tryggt i Hammarkullen. Man bryr sig om där man bor. Fixoteket. Hammarkullen är en miljö där folk bryr sig om och tar hand om varandra.

Denna lista kopplades sedan till arbetsmarknaden. Genom CV-skrivning var tanken att Hammarkullen som uppväxtmiljö i nästa steg skulle lyftas in som en tillgång när eleverna söker sommarjobb. När de skriver in uppväxten i området som en tillgång är det också viktigt att de kan argumentera för varför den är det. De argument de tycker stämmer för dem själva på den långa listan ovan skulle kunna vara det de för fram när arbetsgivaren undrar. Elevernas lista är viktig och att få den speglad på ett mer systematiskt sätt genom det vidare områdesarbete som pågår i Hammarkullen stärker båda sammanhangen. Det mångåriga samarbetet med Joakim och hans arbetslag har visat på de svårigheter högstadiets ämnesorganisering och detaljerade schemaläggning för med sig för ett mer utvecklat engagemang i det pågående områdesarbetet. Vinsterna är uppenbara och det pågår diskussioner inom skolan på att öka samarbetet med omvärlden.

Ledningen har tagit initiativ till ett områdesråd där föräldrar, personal och aktörer lokalt och från den vidare omvärlden ingår. Skolans samarbete med Bostadsbolaget och Fixoteket är andra uttryck för en positiv rörelse i denna riktning. Förhoppningsvis kan kunskapen om det spännande samhällsbyggande som pågår stärka denna utveckling. Det viktiga för Hammarkullen är också att Emmaskolan, Hammarkullsskolan och Nytorpsskolan just nu har en positiv utveckling.

SVERIGES ANDRA GLOBALA ANSIKTE

Hammarkullen synliggör ett dolt globalt utvecklingsnav

Det man från centralt politiskt håll insåg vid starten av Gårdstensmodellen 1997 var hur viktiga ekonomiska förutsättningar var för att få till en positiv utveckling och undvika skapandet av två parallella samhällssystem. Där såg man Gårdstensbostäder som den viktiga aktören för lokalt samhällsbyggande. I Hammarkullen har man närmat sig den frågan från ett helt annat håll. Här är civilsamhällets egen organisering det dynamiska hjulet och de boendes erfarenheter och kompetenser själva navet. De boende har däremot saknat ekonomiska medel och aktivt stöd från den centrala politiken och förvaltningsledningen. Delar av offentlig verksamhet och Bostadsbolaget har däremot på olika sätt försökt stödja utvecklingen, men det har inte varit tillräckligt för att undvika framväxten av två parallella och ojämlika samhällen. I citaten ovan beskriver eleverna och studenterna hur det kan upplevas att leva och röra sig emellan dessa. I texten har därför en viktig poäng varit att försöka synliggöra de olika typer av resurser ett område som Hammarkullen bär på. En av dessa är områdets omfattande globala nätverk och de där pågående och regelbundna kontakterna med i stort sett hela världen. Den digitala utvecklingen har fått till följd att de nya svenskarna med lätthet upprätthåller kontakter med såväl sitt tidigare hemland, som de nätverk man ingår i genom släkt och vänner som nu bor i andra länder. Elever i en slumpvis utvald klass visade sig prata 17 olika språk och gruppen hade regelbunden kontakt med 27 olika länder. Tänk om detta hade setts som en viktig resurs att organisera det pedagogiska vardagsarbetet kring? Och här vilar en omvärld full av utvecklingsmöjligheter även för övriga samhället.

Är ett globalt handelshus i Angered möjligt?

I Göteborg och i Hammarkullen finns en stor grupp svenskar med rötter i Somalia. För många i denna grupp har svårigheterna att förankra sig i det svenska samhället varit omfattande. Förankring i den egna gemenskapen i Hammarkullen och en stark anknytning till hemhörigheten i det tidigare hemlandet Somalia har blivit deras sammanhang. Kontakterna med Somalia är många, liksom utbytet genom resor åt båda håll. Hammarkullen har under decennier haft regelbundet utbyte med staden Galkayo i regionen Puntland. Delegationer bestående av politiker och ledningspersoner inom offentlig verksamhet har ofta kommit till Hammarkullen på besök.

Flera av dem har pratat flytande svenska då de tidigare bott ett 10-tal år någonstans i Sverige och sedan återvänt för att delta i Somalias återuppbyggnad. Det problematiska i det lokala mottagandet när representanter från det offentliga och politiska systemet kommit på besök, är bristen på utveckling mellan de olika besöken. Sett från Somalias perspektiv utgör diasporan ett internationellt nätverk mycket viktigt för landets utveckling. Den har stor betydelse för arbetet med att stärka det demokratiska systembyggande som pågår i landet. Man behöver också hjälp med vidareutvecklingen av det ekonomiska utbytet med omvärlden för att skapa fler arbetstillfällen i landet. Sjukvård och utbildning är andra områden som varit uppe till diskussion med besökande delegationer. I Sverige har emellertid strukturer saknats för en dynamisk och systematisk vidareutveckling av dessa formella kontakter. Intrycket är att utbytet varje år börjat om på ruta ett.

I Puntland, en självstyrande region i Somalia, pågår sedan många år ett viktigt arbete med att utveckla en hållbar och demokratisk offentlig verksamhet och delegationer på besök i Sverige har varit nyfikna på arbetet i Hammarkullen. Man har kämpat hårt för att få till ett samarbete med Göteborgs universitet och ett mer långsiktigt nätverk med det offentliga Göteborg. Många i Hammarkullen har på olika sätt varit värdar för dessa besök, inklusive lokala företrädare för det socialdemokratiska partiet. Kraften för att stärka detta samarbete från stadens sida, och därmed också stärka den svensk-somaliska gruppen i staden, har varit allt för svagt. När den göteborgska delegationen tillsammans med Dilshad kom till Kurdistan mottogs de på ett sätt som stärkte hela den kurdiska gruppen i Sverige. Det spelar helt klart roll vad Göteborgs företrädare gör och vad akademien gör för att bidra till ett brobyggande mellan stadens parallella samhällen och dubbla globala ansikten.

Utvecklingen i östra Afrika har på senare tid tagit hoppfulla steg mot fred och demokrati. För flera i Angered har det väckt förhoppningar man på olika sätt försökt omsätta i konkreta utbyten och projekt inom området hållbarhetsdriven handel med länder som Kenya, Etiopien, Uganda och Somalia. Somaliska föreningen i Hammarkullen tog mot denna bakgrund 2018 initiativ till en resa till Etiopien och den självständiga regionen Puntland i Somalia för att undersöka möjligheterna att utveckla handel och annat samarbete inom detta område. Peter Rundkvist, tidigare verksam inom projektet Lärandets torg i Hammarkullen, deltog på den resan. Flera möten i Sverige under hösten och våren har haft som syfte att undersöka möjligheterna att skapa ett handelscentrum för affärsutveckling och utbyten mellan Göteborg och Östafrika.

Ett resultat av resan blev kontakter inom ett brett fält inom den ledande politiska strukturen och den offentliga förvaltningen vilka uttalade ett stort intresse för utbyte med Sverige. Möten i konkreta verksamheter, lokala projekt och olika samverkansstrukturer gav ett liknande gensvar. Många områden ansågs som prioriterade, bland annat yrkesutbildning. I Etiopien hade staten satsat motsvarande 100 miljoner på småföretag som tyvärr mötte stora svårigheter då bristen på yrkesutbildad personal var mycket stor. I såväl Somalia som i Etiopien finns många yrkesutbildningar, men avsaknaden av utbildad personal inom till exempel el och bygg är en brist. Göteborgsinitiativet var för 15 år sedan med och startade yrkesskolan Galkayo Vocational Training Center. Den är nu nedsliten och i stort behov av kvalificerade lärare. Behovet av kunskap och utbildning inom områdena agroforestry och miljö är stort.

Man efterlyste förnyad kontakt med Sahlgrenska akademien för att få stöd i utvecklingen av hälso- och sjukvården. Borgmästaren i Galkayo, Mohamud Yasin, pratade svenska och hade bott många år i Sverige. Han ville utveckla utbytet med Göteborg inom områden som miljöarbete, återvinningssystem av avfall och ungdomsutbytet inom yrkesutbildning och ledarskap. I samarbete med Umeå Universitet utbildar man somaliska studenter till läkare. Liknande utbyten ser man gärna inom förskolesektorn. Resursbristen för en mer systematisk och strategisk utveckling av denna sida av Göteborg är omfattande.

Akademien etablerar sig på bred front i Hammarkullen, för att sen lämna

Jag beskrev tidigare i texten hur allvarlig kritik från ledning och anställda inom socialtjänsten i Angered riktades mot universitetet och socionomutbildningen i mitten på 80-talet. Redan då märkte man effekterna av delningen av staden och menade att utbildningen i city dåligt förberedde studenterna för den föränderliga verklighet som mötte färdiga socionomer i Angered. Man ställde helt enkelt krav på akademien att knyta sig närmare denna verklighet och hänvisade till akademins ansvar för hela staden. 1986 etablerade socionomutbildningen en campus i Angered. Att döma av de tidigare citaten från elever och studenter har klyftan mellan dessa parallella samhällen ytterligare fördjupats.

I början av 2000-talet var förberedelserna igång för en ny sammanhållen lärarutbildning. På ledningsnivå fanns ett stort intresse att lära av de fältbaserade erfarenheter socionomutbildningen gjort i Hammarkullen. 2004 fick Bosse Forsén och jag i uppdrag av Lärarutbildningens ledning att starta en ny inriktning/ett nytt ämne kallat Samhällspedagogik i Hammarkullen. Det var en tre terminer lång områdesförlagd utbildning för alla lärarkategorier från förskolan till och med gymnasiet. Lärarstudenterna gick parallellt med socionomstudenterna i tre terminer och såväl samarbetet mellan dessa båda grupper, som genomförandet av gemensamma projekt tillsammans med förskolan och skolan i Hammarkullen blev en självklar del av båda gruppernas kurser. Här lades grunden till en unik akademisk lärmiljö för den områdesinriktade yrkesroll som mejslats fram i Hammarkullen.

Områdets akademiska och lokalsamhällsbaserade miljö kom att berikas ytterligare 2008 när forskaren Jenny Stenberg från Chalmers Arkitektur och samhällsbyggnadsteknik etablerade en internationell masterutbildning för planerare, arkitekter och ingenjörer i

Hammarkullen. Alla tre utbildningarna utgick från liknande pedagogiska principer, vilket även här banade väg för gemensamma projekt i området. Ett närmare samarbete med forskaren Ove Sernhede och hans team av kollegor ledde 2010 fram till starten av Centrum för urbana studier (CUS) med Jenny från Chalmers och Ove från Göteborgs universitet som ansvariga. Tyvärr sammanföll öppnandet av Centrum för urbana studier med beslutet från lärarutbildningens sida att avsluta det mycket lyckosamma arbetet med en lokalt förankrad del av lärarutbildningen (Jag känner en enorm glädje och stolthet över att få jobba som lärare i framtiden. UFL-rapport Nr 2007:03, Göteborgs universitet).

En ny lärarutbildning var på gång och resurserna skulle åter samlas i city. På Centrum för urbana studier inleddes ett mycket spännande, komplext och intensivt samarbete vilket innefattade grundutbildning inom socionomprogrammet, Masterutbildning inom Chalmers, samarbete med lokala aktörer i Hammarkullen och då inte minst deltagare på den lokala Folkhögskolan, nätverks- och konferensarbete inom ramen för breddad rekrytering och nätverksbyggande med andra utbildnings- och forskningsmiljöer inom Göteborgs universitet, Chalmers, övriga landet och internationellt. Regelbundna och öppna föreläsningsserier etablerades i Hammarkullens Folkets Hus i samverkan med Folkets Hus, Folkhögskolan och ABF. Fotografen Raul Carrasco var under alla år anställd på CUS och en viktig person för såväl dokumentation av områdets kollektiva arrangemang som kontakten med det lokala föreningslivet.

Genom satsningen 2010 på Centrum för urbana studier tog akademien i Göteborg ansvar för ett första steg i brobyggandet mellan Göteborgs parallella samhällen. Etableringen öppnade också för att Catarina Bengtsson (CUS och Centrum för kulturvetenskaper) kunde inleda en långsiktig lärprocess där akademien i sitt allt närmare samarbete med Folkhögskolans deltagare och personal kunde fördjupa sina kunskaper inom området breddad rekrytering. Detta samarbete i Hammarkullen ledde vidare till Folkets Hus och den lokale konstnären Yarko Rhea Salazars projekt kring barnkonventionen. Det genomförde han tillsammans med grundskolans elever i Hammarkullen. Catarina gjorde elevernas arbete till ett viktigt och regelbundet inslag i det nya Förskolläraprogrammet. Eleverna presenterar varje år sina lärdomar om barnkonventionen för studenterna.

Jenny Stenberg slutade efter ett par år som föreståndare och fokuserade på lokalt baserad forskning i nära samarbete med Hyresgästföreningen och Bostadsbolaget i Hammarkullen. Det fortsatta arbetet med Masterutbildningen och vidareutvecklingen av den satsningen lokalt och i nära samarbete med boende och bostadsbolag, sköts nu av Emilio Brandao på Chalmers arkitektur och samhällsbyggnadsteknik. Genom mångårig närvaro och idogt nätverkande har han fortsatt väva in utbildningen som en naturlig del av Hammarkullens vardagsliv. Konkreta projekt genomförs varje höst och han har tillsammans med kollegor och studenter gjort kursen till ett självklart moment i Hammarkullens årliga Kulturvandring.

Akademins långvariga närvaro och intresset att även göra större investeringar satte spår i många unga Hammarkullebor. Våren 2015 höll en grupp ungdomar från Angered, engagerade i lokalt stadsutvecklingsarbete, en öppen föreläsning på Angeredens kulturcentrum Blå Stället. Där lyfte de fram det stora värdet av att ha ett lokalt uni-

versitet i Hammarkullen. Det de nu riktade in sina krafter på var att även få till ett studentboende i området. Akademiens allt finmaskigare förgreningar ut i fler lokala sammanhang medförde en ökad kunskap om Hammarkullens lokala livsformer. Detta bidrog till en fördjupad lärprocess hos såväl studenter som personal om hur vi på olika sätt kunde bistå i den pågående och positiva områdesutvecklingen. Samarbetet bidrog i sin tur till nya lokala berättelser om akademien som en självklar del av områdets och i detta fall ungdomarnas självbild. Tyvärr fattade Göteborgs universitetets styrelse, långt bort från dessa lågmälda lokala samtal, samtidigt beslut om att i december 2015 avbryta sitt samarbete i Hammarkullen och återföra sina resurser till utvecklingen av citykärnan.

BOSTADSBOLAGET OCH BOSTADSUTVECKLINGEN I LANDET

Bostadsbolaget köper ut det privata bolaget och blir ensam ägare av hyresbeståndet

Ett avgörande och viktigt steg för Hammarkullens fortsatta utveckling togs när Bostadsbolaget i februari 2016 köpte ut den sista privata ägaren av hyresfastigheter i Hammarkullen, Carnegie & Co, som genom dotterbolaget Graflunds varit ägare till Gropens Gård och ett antal av husen på Bredfjällsgatan. Beslutet var ingen självklarhet då det politiskt gick emot kommunens strategi att så långt möjligt låta marknaden styra utvecklingen på bostadsmarknaden. Hyresgästföreningen mobiliserade därför en stor grupp boende som när beslutet skulle fattas stod utanför och visade sitt stöd för köpet. Glädjen var stor när beslut fattades att genomföra köpet och Bostadsbolaget var nu ensam ägare till alla hyreslägenheter i området.

Politiker i Europa börjar agera för att stoppa utvecklingen på fastighetsmarknaden

Det finns en växande rörelse bland politiker i Europa och USA som går ut på att återta kontrollen över bostadssituationen genom just den typ av återköp som Bostadsbolaget gjorde i Hammarkullen. Grundtanken i rörelsen är att politikernas överlämnande av ansvaret för bostadsutvecklingen till marknaden drivit fram en situation som ensidigt gynnat de resursstarka och förstärkt skapandet av två parallella samhällen. I Berlin har borgmästaren tillsammans med politikerna beslutat sig för att ta strid mot den eskalerande delningen mellan rika och fattiga på bostadsmarknaden. Man har helt enkelt köpt tillbaka bostäder som tidigare sålts ut till privata bolag. I GP 28 september 2019 fanns i GP en mycket liten notis om detta:

Delstaten Berlins bostadsbolag Gewobag betalar motsvarande ungefär 10 miljarder kronor för en rad lägenheter som byggdes som en form av allmännytta mellan 1960- och 1990-talet. Det är lite mer än dubbelt så mycket som bostäderna köptes för när de privatiserades 2004, enligt tyska medier. Berlins borgmästare Michael Müller säger att man på detta vis vill hålla hyrorna på en

stabil nivå. Gewobag kommer efter köpet att äga runt 68 000 bostäder, enligt en styrelsemedlem. Berlins myndigheter arbetar sedan tidigare med att frysa hyresnivåerna för runt 1,5 miljoner bostäder i fem års tid. (TT-AFP)

Bostadsbolagets köp i Hammarkullen byggde inte på ett grundläggande skifte i inställning till bostaden som en vara på en marknad i förhållande till bostaden som en mänsklig rättighet. I Berlin var köpet däremot ett uttryck för ett sådant skifte bland politikerna. Detta kommer med stor sannolikhet att bli nästa stora stridsfråga vid sidan av miljökampen. Borgmästarna i London, New York, Barcelona och politikerna i Malmö är några av de som skrivit på en avsiktsförklaring att följa i Berlins fotspår. Göteborg har fått samma fråga, men svarat att man inte är intresserad av ett sådant skifte. Vid köpet i Hammarkullen var det fråga om en förhandlingslösning inom ramen för marknadstänkandet. Den innebar att politikerna gav tillåtelse till köpet om det samtidigt öppnade för en motsvarande omvandling av delar av Allmännyttans bostadsbestånd till bostadsrätter eller andelslägenheter.

I november var det därför återigen dags för Hyresgästföreningen i Hammarkullen att samla boende i Sandeslätt till en diskussion. Bostadsbolaget hade lagt fram ett förslag att omvandla 200 lägenheter i Sandeslätt till andelslägenheter. De boende skulle erbjudas köpa sina lägenheter, men ha kvar Bostadsbolaget som en långsiktig förvaltare. En blandform av ägande som väckte en hel del kritik. I Hammarkullen marscherade i början av november 2018 några hundra boende under banderollen: Bostadsrätt – inte i Sandeslätt! Förslaget drogs tillbaka samma vecka. Debatten kring den grundläggande frågan om bostaden som en vara eller en mänsklig rättighet växer i Göteborg.

I DN Debatt den 17/10 2019 skrev 87 företrädare för 21 olika bostads- och stadsutvecklingsrelaterade forskningsämnen vid 12 universitet och högskolor en artikel i ämnet. Där riktades en uppmaning att ta del av det överflöd av forskning som visar på de sociala och ekonomiska problem som följt i spåren av avregleringen av bostadsmarknaden, såväl i Sverige som internationellt. Artikeln skrevs som ett svar på fastighetsekonomen Fredrik Kopsch nya SNS-rapport där han argumenterade för en fortsatt avreglering och uppluckring av hyresgästernas rättigheter. I artikeln pekar forskarna på den utveckling som lett till ökade sociala och ekonomiska klyftor. Man lyfter fram Berlinexemplet och deklARATIONEN i vilken flera städer kräver att stater återreglerar avreglerade fastighetsmarknader för att säkerställa en fungerande bostadsförsörjning.

Bostadsbolagets engagemang i Hammarkullen

I linje med Hammarkullemodellen har Bostadsbolaget slutit en rad samarbetsavtal där olika gemensamma projekt skall genomföras. På så sätt är de med och stärker olika nätverk i området. Tillsammans med Hyresgästföreningen och stadsdelsförvaltningen har man förbundit sig att bidra till ökat samarbete och samordning av verksamheterna Parkleken i Röda Stugan vid Hammarparken, Fixoteket och Aktivitetshuset på andra sidan parken. Man finns med i samarbetet mellan Fixoteket och Nytorpsskolan kring pedagogiskt miljöarbete och stöttar upp med läxhjälp tillsammans med en stiftelse. På olika sätt stödjer de Karnevalen, Hammarkullen 365, firandet av nationaldagen och Julfirandet.

Boinflytandeavtalet mellan Bostadsbolaget och Hyresgästföreningen innebär att finansieringen av Hyresgästföreningens olika projekt i området är säkrat. Det arbetet utgör en viktig del av Hyresgästföreningens grundarbete i sina olika delområden och i Hammarkullen som helhet. I Aktivitetshuset står Bostadsbolaget och staden fortsatt för förvaltning och utveckling av lokalerna.

Ett viktigt kluster man stödjer är det mellan Bostadsbolaget, Folkhögskolan och Angereds Gård. Man har också tillsatt en koordinator i Hammarkullen som skall jobba med målgruppen långt från arbetsmarknaden och även samordna myndighetsinsatser. Varje sommar inleds ett samarbete med Mixgården och stadsdelsförvaltningen där tio sommarvärdar sysselsätts.

Ett nytt perspektiv öppnar för ett hållbarhetsdrivet lokalekonomiskt utvecklingsområde

Det samhällsbyggande som i decennier pågått i Hammarkullen har unika kvaliteter. Förutsättningarna att möta flera av de komplexa utmaningar samhället står inför har stärkts genom områdets förmåga att förena mångfald och ständig förändring med social sammanhållning.

Civilsamhället och offentliga institutioner har utvecklat kompetensen att verka i mellanrummen, att arbeta transdisciplinärt och intersektionellt på ett sätt som stärker dessa förmågor.

Dan Melander från Stadslandet visar i sin text "[Hammarkullen 2020 –2030 – Lokal ekonomisk analys för hållbar utveckling i Hammarkullen](#)" på ytterligare ett perspektivskifte och möjligt styrkeområde. Han riktar fokus på grön lokalekonomisk utveckling och det tanke-skifte som krävs för att Hammarkullen skall bli en föregångare även inom det området.

REFERENSER

Abrahamsson, H. Guevara, B. och Lorentzi, Å. redaktörer (2016). *Kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer*
Göteborg: KAIROS slutrapport, Mistra Urban Future.

Arén, H. Herlitz, U. (2017). *Den första samhällsnivån – om lokal demokrati, planering och finansiering för en hållbar utveckling*
Riksorganisationen Hela Sverige ska leva.

Backa i fokus – årsrapport 2014
Göteborgs stad/SDN Norra Hisingen

Borelius, U. Wennerström, U-B. (2009). *A new Gårdsten: A case study of a swedish municipal housing company*
European Journal of Housing Policy, 2009 - Taylor & Francis

Forkby, T. & Johansson, A. (2016). *Konsten att hänga i luften så länge som möjligt – om social oro och mobiliserande trygghetsarbete i Ånge-red.*
Göteborg: FoU i Väst/GR.

Fryk, L. (2016). *Hammarkullepedagogiken – en omgestaltande resa*
I Haraldsson Sträng, M. (Red). *Värdegrund och mångkultur i handling – i förskola, skola och andra pedagogiska verksamheter*
Stockholm: Liber.

Göteborgs Stad (2014). *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg*
Göteborg: Social Resursförvaltning.

Handbook of sustainable urban development strategies
EU, (EUR 29990 EN, 2020)

Hansson, S. (2018). *Tillitens roll i områdesutveckling – en studie av Hammarkullesatsningen*
Institutionen för Globala Studier. Göteborgs universitet

Holmqvist, M. (2016). *Djursholm – Sveriges ledarsamhälle*
Stockholm: Atlantis

Isaksson, M. (2017). *Kunskapsstaden Göteborg – varför och för vem? – Tre organisationers syn på kunskap och Göteborg som kunskapsstad 2000 – 2016*
Förvaltningshögskolans rapporter nr 141, Göteborgs universitet

Johansson, S. Dellgran, P. Höjer, S. Red (2015). *Människobehandlande organisationer – Villkor för ledning, styrning och professionellt välfärd-sarbete*
Stockholm: Natur och kultur

Melander, D. (2020). *Hammarkullen 2020 – Lokal ekonomisk analys för hållbar utveckling i Hammarkullen*. Läs [rapporten här](#).

New Green Deal (2019), EU

Ohrlander, K. & Borhagen, K. (2007). *Jag känner en enorm glädje och stolthet över att få jobba som lärare i framtiden*
Göteborg: UFL-rapport Nr 2007:03. Göteborgs universitet.

Olsson, S. (2005). *En göteborgsk strategi i förortsområden*
I Olsson, S. Karlsson, J-E. Bjöck, L (Red.), *Framtidens stadsutveckling* (s.19-95)
Göteborg: Förvaltnings AB Framtiden.

Rothstein, B. (1984). *Gustav Möller, välfärdsstaten och friheten*
Tidskriften Tiden nr 10

Törnquist, A. (2001). *Till förortens försvar – Utveckling och organisation i tre stadsdelar 1970 – 1995*
Göteborg: Kompendiet.

Vad händer med »Blommanpengarna«? – Slutrapport Integrationsverkets rapportserie 2000:10

Winqvist, J (2018). *Hur genererar man god utveckling i särskilt utsatta områden? – En empirisk granskning av "gårdstensmodellen"*
Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

Working together to bring the EU closer to its citizens 2019 -2024.
EU-kommissionen

Wångersjö, M. (2016). *Hammarkullekarnevalen - De första 40 åren*
ABF – förlag Göteborg.

Stenberg, J. (2020) *Forma ditt hem – medskapande design inför självbyggeri.*
Tjörn & Göteborg: Egnahemsfabriken, Chalmers & Apricus.

HAMMARKULLEN 2020– 2030

FRÅN FÖRORT TILL EUROPEISKT UTVECKLINGSOMRÅDE

Rapporten är sammanställd och skriven av:

Lasse Fryk, konsult för Hyresgästföreningen region Västra Sverige

Rapporten skrev klart 2019 och publicerades under hösten 2020